

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
SOOME-UGRI OSAKOND

Kadri Pärtel

UNGARI KIRJANDUSE RETSEPTSIOON EESTIS 1991–2013

Bakalaureusetöö

Juhendaja Boglárka Janurik

Tartu 2014

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Tõlkekirjandus Eesti raamatuturul	4
1.1. Ungari ja Eesti kultuuri- ja kirjanduskontaktid	6
1.2. Muutused poliitilises süsteemis ja ungari kirjanduses	10
2. Tõlkijad	13
2.1. Edvin Hiedel	14
2.1.1. Tõlkimine	14
2.1.1.1. Sándor Csoóri – „Piiririkkuja: esseid.“ – „Tenger és diólevél“; „Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek“	14
2.1.1.2. Éva Janikovszky – „Ole õnnelik, et on poiss!“ – „Örülj, hogy fiú!“ – „Ole õnnelik, et on tüdruk!“ – „Örülj, hogy lány!“	15
2.1.1.3. Dezső Kosztolányi – „Kornél Esti paljastamine“ – „Válogatott“; „Boldogság“	15
2.1.1.4. Ervin Lázár – „Seitsmepäine haldjas“ – „A Hétfejű tündér“	15
2.1.1.5. Sándor Márai – „Püha Gennaro veri“ – „San Gennaro vére“ – „Ühe kodanlase pihtimused. I-II“ – „Egy polgár vallomásai. I-II“; „Sándor Márai (1900–1989)“; „Tibor Mészáros“	16
2.1.1.6. Ferenc Molnár – „Ühe peremeheta lootsiku lugu“ – „Egy gazdátlan csónak története“	16
2.1.1.7. István Ráth-Végh – „Inimlik rumalus“ – „Az emberi butaság“	17
2.1.1.8. Sándor Tar – „Meie tänav“ – „A mi utcánk“	17
2.1.2. Tunnustus	17
2.2. Tiiu Kokla	19
2.2.1. Tõlkimine	19
2.2.1.1. Géza Gárdonyi – „Egeri tähed“ – „Egri csillagok“	19
2.2.1.2. Péter Nádas – „Kahekõne: neli päeva 1989-ndal“ – „Párbeszéd : négy nap ezerkilencszáznyolcvankilencben“	19
2.2.1.3. Géza Ottlik – „Katused varavalges“ – „Hajnali háztetők“	20
2.2.1.4. Erzsébet Tóth – „Valge linnuga“ – „Fehér madárral“	20
2.2.2. Tunnustus	21
2.3. Ellen Niit	22
2.3.1. Tõlkimine	22
2.3.1.1. Attila József – „Raudtee ääres: valik luulet Ellen Niidu tõlkes“	23
2.3.2. Tunnustus	23
2.4. Sander Liivak	24
2.4.1. Tõlkimine	24
2.4.1.1. „János Aranyi ballaade“ – „Arany János balladái“	25
2.4.1.2. Imre Kertész – „Saatusetus“ – „Sorstalanság“	25
2.4.1.3. Sándor Márai – „Küünlad põlevad lõpuni“ – „A gyertyak csonkig égnek“	26
2.4.2. Tunnustus	26
Kokkuvõte	27
Kirjandus	29
Reception of Hungarian Literature in Estonia 1991–2013. Summary	32
A magyar irodalom recepciója Észtországbán 1991–2013. Összefoglalás.	35
Lisa 1. 1991–2013 ungari keelest eesti keelde tõlgitud ilukirjandus.	37
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	43

Sissejuhatus

Tõlkimine on raske ja aeganõudev töö. Eesti-taolise väikse riigi, rahvuse ja keele jaoks on tõlkijatel oluline roll kogu maailma vahendamisel. Kuigi võõrkeeli oskavad inimesed saavad ise originaalkeeles lugeda, on neil enamasti võimalik seda teha vaid ühes kuni mõnes võõrkeeles. Koolis õpetatakse üldjuhul kirjandust selle kaudu, kes on teose autor – tõlkijale ei pöörata erilist tähelepanu. Tõlkija on küll vaid teose vahendaja, aga temast oleneb väga palju.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida, milline roll on tõlkijal riikidevaheliste suhete loomisel ja kultuurivahetuses. 1999. aastal kirjutas Marika Flaur Tartu Ülikoolis bakalaureusetöö „Ungari kirjanduse retseptsioon Eestis 1945–1991“. Kui tema töös oli analüüsitud ungari kirjanduse retseptsiooni žanripõhiselt, siis käesolev töö võtab fookusesse tõlkija.

Tõlkija valik, millist teost tõlkida, peegeldab suurel määral riigi ja ühiskonna hoiakuid ning suundumusi. Antud töö käsitleb seetõttu 1991.–2013. aastal tõlgitud teoseid, mis on pälvinud tunnustuse. Tõlkija peab väga hästi tundma sihtkeele rääkijate ühiskonda ja tõlgitava teose tausta, antud juhul ungari kirjandust. Käesolev töö on jaotatud seetõttu kaheks osaks. Esimene osa annab ülevaate Eesti raamatuturust ja Ungari kirjanduses toimunud muutustest peale poliitilise süsteemi muutumist. Lisaks on käsitletud Eesti ja Ungari suhteid läbi ajaloo, põhjalikum ülevaade on peale 1991 aastat toimunud arengutest. Töö teine pool annab ülevaate tõlkijatest, keda on tunnustatud ajavahemikus 1991–2013 ilukirjanduse ungari keelest eesti keelde tõlkimise eest. Välja on toodud, milliseid teoseid nad on tõlkinud ning ülevaade, milliseid auhindu on antud tõlkijad pälvinud. Aluseks on võetud Ungari Instituudi eestikeelsel kodulehel avaldatud nimekiri eesti keelde tõlgitud ungari kirjandusest. Täielik nimekiri ajavahemikus 1991–2013 ungari keelest eesti keelde tõlgitud ilukirjandusest, mis on süstematiseeritud alfabeetiliselt järjekorras tõlkija järgi, on leitav töö alajaotuses Lisa 1.

Kokkuvõttes on esitatud tööst tehtavad võimalikud järeldused ning potentsiaalsed edasiuurimise suunad.

1. Tõlkekirjandus Eesti raamatuturul

Eesti kultuuris on väga oluline roll tõlkekirjandusel. Eesti kirjakeelgi on saanud kindlama kuju alates piibli tõlkimisest. 19. sajandi lõpuks hakkas kujunema arvamus, et tõlkimist tuleks hoogustada selleks, et eestlastele vahendada suurte rahvaste kultuuri. Kõrgetasemelise algupärase kirjanduse kirjutamiseks sooviti kusagilt eeskujuga võtta. Lisaks hakati soosima originaalkeelest tõlkimist. 1901.–1917. aastal avaldati Eestis enam kui kaks korda rohkem tõlkekirjandust kui algupärasest ilukirjanduslikku proosat ja draamat, vastavalt tõlkekirjandust 1118 ja algupärasest kirjandust 429 nimetust. (Tamm 2010)

Peale Esimest maailmasõda jõuti mitmeid olulisi maailmakirjanduse nurgakivisid eesti keelde tõlkida, aga Teise maailmasõjaga tõlkimine taaskord katkes. 1960. aastatel toimus suur pööre. 1957. aastal oli loodud Loomingu Raamatukogu, mis hakkas eesti keeles avaldama maailmakirjandusse kuuluvaid teoseid ning teeb seda tänapäevani. Tõlkekirjanduse arengut ja levikut soodustasid ka sarjad „Seiklusjutte maalt ja merelt“ (1955–1962), „Suuri sõnameistreid“ (1957–1961), „Varamu“ (1972–1983) ja „Klassikalised lood“ (1970–1989). Arvudes tähendas see, et kui 1956. aastal avaldati tõlkekirjandust aasta jooksul 23 nimetust, mida oli kokku 683 000 eksemplari, siis 1960. aastal avaldati juba 74 nimetust ehk 1 529 000 eksemplari. Selline suuremahuline tõlkimine tähendas ka seda, et hakati eestindama väga erinevatest keeltest. 1956.–1990. aastal domineeris küll vene, saksa, inglise ja prantsuse keelest tõlkimine, aga selles ajavahemikus tõlgiti teoseid kokku 62 erinevast keelest. (Tamm 2010)

Nõukogude ajal tuli silmas pidada ka plaanimajanduse nõudeid ja erinevaid kvoote, läänekirjandus pidi olema kindlas vahekorras nõukogude rahvaste tõlkekirjandusega. Toimus eel- ja järeltensuur. Tõlkija jaoks oli üheks raskemaks ülesandeks olla tõlgitavas keeles keeles ilmuva kirjandusega kursis, kuna info liikus vaevaliselt. Lisaks oli üheks tingimuseks tõlkeloa saamisel see, et kõne all olev teos oleks juba vene keeles ilmunud. (Tamm 2013)

Eesti Vabariigi taastamisega saabus uus ajajärk ka tõlkekultuuris. Riikliku kirjastussüsteemi lagunemisega tekkisid erakirjastused: 1992. aastaks oli neid 435, 1998. aastal juba 756. Jõudsalt kasvas ka tõlgitavate ja avaldatavate tõlketöte arv. Kui 1991. aastal avaldati 191 nimetust, siis 2008. aastal juba 1780. Ainuke näitaja, mis peale taasiseseisvumist on langenud, on tiraaž. 1991. aastal oli keskmiseks tiraažiks umbes 14 000 eksemplari, aga 2000. aastaks oli tiraaž langenud keskmiselt 1700 eksemplarile. (Tamm 2010)

Kui võrrelda 1990. ja 2008. aastat, tuleks tähelepanu pöörata ka sellele, millistest keeltest peamiselt tõlgiti. 1990. aastal eestindati kõige rohkem vene keelest, vastavalt 67 nimetust. 2008. aastaks oli vene keelest tõlgitavate teoste maht jäänud suhteliselt samaks, siis eestindati vene keelest

71 nimetust. Ootuspäraselt on aja jooksul kasvanud inglise keelest tõlgitud nimetuste arv. Kui 1990. aastal tõlgiti inglise keelest 33 nimetust, siis 2008. aastal oli selleks 1194 nimetust. Olulise hüppe on teinud ka saksa ja prantsuse keelest tõlgitud teoste arv, aga need ei pääse ligilähedalegi inglise keelest tõlgitud nimetustele. 1990. aastal tõlgiti saksa keelest 19 ja prantsuse keelest 5 nimetust, 2008. aastal eestindati saksa keelest 138 ja prantsuse keelest 98 nimetust. (Tamm 2010)

Nullindate majandussurutis avaldas mõju ka Eesti raamatuturule. 2013. aastal tõdesid mitmete kirjastuste omanikud ja raamatupoodide esindajad, et turg on stabiliseerumas ja pigem tõusu teel. Viimasel aastakümnel on toimunud ka üks oluline uuendus: alates 2010. aasta lõpust on võimalik osta eestikeelseid e-raamatuid. 2013. aasta märtsis oli e-raamatute müük Eestis kasvanud võrreldes 2012. aasta märtsiga 200%. Samas moodustab e-raamatute osakaal raamatute müügiturust veel alla 1%. (Jaakson 2013; Tamm 2013; Tänavsuu 2010)

Seoses suure tõlkekirjanduse avaldamise mahuga on hakanud tõlkimise kvaliteet langema, kuna häid tõlkijaid ja toimetajaid ei jätku igale poole. Tõlkimine on alatasustatud ja kasuks ei tule ka see, et tõlkekriitikat peaaegu ei avaldata enam. Tavaks on saanud tõlkijale tähelepanu pööramata jätmise, ka hea tõlke puhul. Näiteks ei kajastata tõlkija nime tavaliselt teatrietenduste reklaamplakatitel. Hea vastunäitena on siiski tõlkija nimi tihti olemas raamatu tiitellehel, mõnikord lausa kaanel. (Kaer 2012; Tamm 2010; Tamm 2012)

1.1. Ungari ja Eesti kultuuri- ja kirjanduskontaktid

Järgneb ülevaade ungarlaste ja eestlaste kontaktidest ning ungari kirjanduse käekäigust Eestis.

Eestlased ja ungarlased on kokku puutunud alates 16. sajandist. Esimene kontakt oli Poola kuningaks valitud Ida-Ungari vürsti Stephan Bathori (István Báthory) Liivimaa vallutus, mis on jätnud jälje Tartu ja Valga linnavapile. 17. sajandil on Tartu ülikoolis õppinud ungari üliõpilasi. Keeleteaduse valdkonnas algas kontakt 18. sajandi lõpust János Sajnovicsi teesiga ungari ja lapi keele suguluse kohta. 19. sajandi keskpaigas tegid Peterburis ungari keeleteadlane Antal Reguly ja akadeemik Karl Ernst von Baer koostööd selleks, et Reguly saaks korraldada ekspeditsiooni Uuralisse, et uurida sealseid soome-ugri rahvaid. (Lindeberg 1968: 285–289)

Eestit aitas ungarlastele tutvustada akadeemik Pál Hunfalvy, kes külastas Eestit 1869. aastal. Ta reisis Eestis ringi, kohtus erinevate kultuuritegelastega, näiteks Hurda, Wiedemanni, Jannseni ja Koidulaga, ning võttis osa esimesest üldlaulupeost. Kogutud teadmiste põhjal avaldas ta kaheköitelise reisikirja „Teekond Läänemeremaile“ (Utazás a Balti-tenger vidékein), mille esimene köide on pühendatud Eestile. Eesti Õpetatud Selts valis Hunfalvy 1869. aastal oma auliikmeks, tunnustades sellega tema keeleteaduslikku tegevust ja huvi eesti keele vastu. (Lindeberg 1968: 285–289)

Teadaolevalt esimene eestlane, kes külastas Ungarit oli Karl August Hermann. Pärast võrdleva keeleteaduse doktorikraadi omandamist Leipzigi ülikoolis kohtus ta 1880. aastal Budapestis Pál Hunfalvy ja dr József Budenziga. Hermann tutvus Ungari ja ungari keeleteadusega ning omandas teataval määral ungari keele oskuse. 1894. aastal tõlkis ta ungari keelest kolm jutukest: János Garay „Kaks lauljat“, K. Kisfaludy „Leinav mees“ ja M. Jókai „Vaenelaps“. Mihkel Veske kõrval oli Hermann ainus kaasaegne, kes tõlkis ungari kirjandus algkeelest, teised eestindused tehti põhiliselt saksa keele vahendusel. (Lindeberg 1968: 285–289)

Mihkel Veske käis Ungaris 1885. aastal, saades selleks Tartu ülikoolilt toetust. Tema reisi eesmärgiks oli uurida ungari keele ja läänemeresoome keelte sugulust. Lisaks kirjutas ta kaastööd „Valgusele“ pealkirjaga „Kirjad Ungari maalt“, millega ta tutvustas eestlastele Ungari ajalugu, loodust ja rahvast. Elades Budapestis dr József Budenzi peres tutvus ta mitmete ungari kultuuritegelastega. Tänu eesti kirjanduse ja rahvaluule tõlkija Béla Vikáriga läbikäimisele omandas Veske kiirelt ungari keele ja alustas ungari keelest tõlkimist. Ta tõlkis näiteks Mór Jókai jutu „Kerrjaja-lapps“ (A koldus gyermek) ja Sándor Petőfi luuletuse „Mina oleks jooksev jõgi“ (Lennék én folyóvíz). Béla Vikár on tõlkinud ungari keelde „Kalevipoja“ ühe laulu ja Faehlmanni „Koidu ja Hämariku“ ning palju muud. (Lindeberg 1968: 285–289)

19. sajandi lõpul jõudis järjest rohkem eesti kirjanikke ja tõlkijaid ungari kirjanduseni. Mitmed

proovisid kätt Sándor Petőfi „Ärka, madjar!“ („Talpra magyar!“ ehk Nemzeti dal) eestindamisega. Mõned nimed, kes sel ajal ungari keelest veel tõlkisid: Friedrich Reinhold Kreutzwald, Jaak Järv, Karl August Hermann, Matthias Johann Eisen, Johannes Parv, Gustav Wulff-Õis, Karl Eduard Sööt, Friedrich Kuhlbars, Georg Eduard Luiga. (Peep 1995: 444–448)

Noore Eesti Vabariigi aegadel tihenes suhtlus kauge hõimurahvaga. 1922. aastal avati Tartu ülikoolis ungari lektoraat. Ungaris käisid stipendiaatidena Lauri Kettunen, Albert Kruus, Julius Mark, Julius Mägiste, Ants Murakin, Felix Oinas, Paula Palmeos, Alo Raun, Andrus Saareste. Sel ajal hakati tõsisemalt nõudma originaalkeelest tõlkimist, Noor-Eestiga eesotsas. Juba 1914. aastal oli Julius Mark koostanud ja tõlkinud „Ungari antoloogia“. Esialgu tõlgiti peamiselt Sándor Petőfi, Mihály Vörösmarty ja Sándor Kisfaludy luuletusi ning Mór Jókai ja Sándor Petőfi proosapalasisid, kuna tegemist oli rahvusromantilise ja sentimentalistliku loominguga. Peagi oli eesti publik valmis ka võõramaid teemasid lugema, näiteks Ferenc Herczegi aristokratismi, Dezső Szabó fantastikat ja tragismi, Mihály Babitsi müüti ja keelemaagiat ja nii edasi. (Kreinin 2002: 83–89; Peep 1995: 444–448; Valton 1996)

Eesti ja Ungari kultuurisidemete järjepidevalt tihenemisest annab tunnistust erinevate koostöövormide tekkimine. 1921. aastal toimus ühissoome koolikongress, millest sai alguse soome-ugri kultuurikongresside traditsioon. 1924. aastal loodi Eestis sihtasutus Fenno-Ugria. 1928. aastal hakkas ilmuma ajakiri Eesti Hõim ja loodi Soome-Ugri Komitee. 1931. aastal toimusid esimesed hõimupäevad. (Valton 1996)

Sel perioodil avaldati mitmeid eesti lugejaskonna lemmikteoseid. 1921. aastal ilmus Julius Margi tõlgitud Ferenc Molnári „Pál-tänava poisid“ (A Pál utcai fiúk), millest on korduvalt välja antud lisatrükke. Väga viljakas tõlkija oli ka Ants Murakin, kes tõlkis ligi 30 romaani ja mitmeid näidendeid. Ellen Niit on tõlkinud hulga Petőfi loomingut. 1958. aastal ilmus Tiiu Kokla tõlgitud Géza Gárdonyi „Egeri tähed“ (Egri csillagok). Uue põlvkonna tõlkijaid oli kasvatanud Paula Palmeos, kes oli 1944–1989 Tartu Ülikooli soome-ugri keelte kateedri õppejõud. Lisaks tegeles ta ka ise tõlkimisega. (EE; Valton 1996)

Kui 1957. aastal asutati Loomingu Raamatukogu sari, mille põhimõtteks sai otsetõlgete avaldamine, ilmus selles sarjas ka hulgaliselt ungari kirjandust. Ungari teoste kõrgajaks olid kuuekümnendad, kui sai alguse vaimne vabanemine totalitarismi surve alt. Sel ajal tõlgiti eelkõige ühiskondlikku vastukaja taotlemaid teoseid. Alates kuuekümnendatest on hakanud ilmuma ka lastekirjanduse ja muinasjuttude tõlkeid, vähesel määral ka luulet ja proosat. (Valton 1996)

Alates 1991. aastast on Eesti ja Ungari vahelised sidemed tugevnenud. Suhtluse tihendamine algas tegelikult juba 1988, kui rajati Eestimaa Ungarlaste Ühendus, millele järgnes 1990. aastal Budapestis Ungari-Eesti Seltsi loomine. Ungari oli üks esimestest riikidest, mis tunnustas Eesti

Vabariigi taasiseseisvumise õigusjärgsust. 1991. aastal sõlmiti Budapestis Eesti ja Ungari vaheline koostöö leping, 1992. aastal rajati Tallinna Ungari Kultuuriesindus, mis alates 2001. aastast kannab Ungari Instituudi nime. 1994. aastal sõlmiti Ungari-Eesti koostööleping kultuuri ja hariduse valdkonnas. Eesti Instituudi esindus avati Budapestis 1998. aastal. (Fenno-Ugria; Kreinin 2002: 83–89; Ungari Instituut2)

2002. aastal toimus Eestis esimest korda Utlib Market, mis 2004. aastast kannab nime Prima Vista kirjandusfestival. Selle raames on korduvalt ka ungari kirjandust ja kirjanikke tutvustatud. 2004. aastal korraldas Ungari Instituut ja kirjastus Varrak luule antoloogia „Mu ema must roos“ esitluse. 2006. aastal esitlesid Ungari Instituut ja kirjastus Varrak uuemat ungari ilukirjandust. 2007. aastal rääkis ungari nüüdiskirjandusest Krisztina Tóth, vestlust viis läbi Viktória Tóth, Krisztina Tóthi viisistatud luuletusi esitas Ádám Dévényi ja Tartu Ülikooli Raamatukogus toimus raamatu illustraatori Ildikó Takacsi akvarellinäitus „Muinasjutuline Budapest“. 2008. aastal toimus kohtumisõhtu kirjaniku ja tõlkija, luuleuuendaja ja Ungari tõlkemaja rajaja ning Bálint Balassi Ungari Kultuuriinstituudi tõlkijate koolituse juhataja Péter Rácziga. Temaga vestles Tartu Ülikooli ungari keele lektor Viktória Tóth. 2009. aastal esitlesid Ungari Instituut ja Ungari Kultuuriselts kirjanikku László Darvasit, lisaks tutvustati Ungari kunstiajakirja Pluralica, mille sama aasta topeltnumber oli pühendatud Eestile. 2010. aastal esitles Ungari Instituut kirjanikku Attila Bartisit, kellega vestles Viktória Tóth, tõlkis Tõnu Seilenthal. Lisaks toimus Ulakassi arvustusvõistlus kooliõpilastele, kus arvustati eesti, soome ja ungari kirjandust. 2011. aastal oli külas luuletaja Áron Gaál, temaga vestles Jaan Malin, tõlkis Tõnu Seilenthal. Lisaks esitlesid hostel Looming ja MTÜ Ludus Rusticus lastelavastust „Vaeselapse käsikivi“, kuhu oli põimitud lisaks Kreutzwaldi loomingule ka tšuktši, handi, karjala ja ungari muinasjutte. Toimus taaskord ka Ulakassi arvustusvõistlus. 2013. aastal toimus kohtumine Ádám Bodoriga, temaga vestles Boglárka Janurik, tõlkis Tõnu Seilenthal. Tartu Linnaraamatukogus toimus ungari lasteraamatute illustratsioonide näitus. 2014. aastal toimus kohtumine György Dragomániga temaga vestles Boglárka Janurik, tõlkis Tõnu Seilenthal. Tartu Linnamuuseumis toimus näitus „Euroopa kirjanduslikud karakterid“, mis korraldati koostöös Eesti, Kreeka, Luksemburgi, Soomega ja Ungari. (Litera; Prima Vista1; Prima Vista2)

2009. aastal toimus esimest korda Tallinna Kirjandusfestival, mis 2010. aastast kannab nime HeadRead. 2009. aastal oli väliskülaliste seas ungari luuletaja János Térey. Ta esines Eesti-Soome-Ungari luuleõhtul, kus temaga vestles Lauri Eesmaa. 2010. aastal oli festivali üheks väliskülaliseks Attila Bartis. HeadRead kirjandusfestivali eesmärk on tuua kokku kirjanikke ja vestelda autoritega erinevatel aktuaalsetel teemadel. (EKL; HeadRead; Wikipedia3)

1998. aastal avati Balatonfüredis Ungari tõlkemaja (Magyar Fordítóház). Maja võõrustab

välismaa tõlkijaid pakkudes neile stipendiumit ja võimalust kasutada kohapeal olemas olevat raamatukogu, arvuteid ja tehnikat. Alates 2007. aastast on tõlkemaja külastanud ka eestlased nii Balassi Instituudi õpingute kui ka eestlastele mõeldud ilukirjanduse tõlkeseminaride raames. Tõlkemajas on nende aastate jooksul käinud Rutt Reemann-Arro, Lauri Eesmaa, Siiri Erm, Aune Esinurm, Mirja Jõgi, Leelo Jõulu, Reet Klettenberg, Siiri Kolka, Katrin Küünal, Mariliis Laurend, Kristiina Lutsar, Hedda Maurer, Moon Meier, Helen Proosa, Berit Puidet, Helina Pukk, Mariliis Peterson, Kadri Pärtel, Marie Saarkoppel, Kaja Sõrg, Kirsi Zirel, Piia Tarema ja Kai Tiislär, keda on juhendanud Boglárka Janurik, Kasperi Hasala, Reet Klettenberg, Siiri Kolka, Krisztina Tóth ja Viktória Tóth. (Fordítóház1; Fordítóház2; Fordítóház3)

Olulist rolli ungari kirjanduse vahendamisel eestlastele on mänginud Ungari Instituut, olles paljude sündmuste kaaskorraldaja. Lisaks selles peatükis varem nimetatutele ettevõtmistele, on veel mitmeid ettevõtmisi, kus Ungari Instituut on nõu ja jõuga aidanud kaasa. Näiteks 2011. aastal käis Muinasjutukoolis esinemas ja seminari andmas jutuvestja András Berecz, toimus Béla Liptáki raamatu „35 päeva“ (tõlkija Hedda Maurer) esitlus. 2012. aastal toimus näitus János Puszty ja Ferenc Masszi „Õöpildid. Kuuskümmend kuus haikut“, toimus Géza Gecse raamatu "Bütsantsist Bütsantsini. Suurvene mõttelaadi kujunemine" esitlus. 2013. aastal toimus János Puszty luulekogu „Haikud“ (tõlkija Taimi Paves) esitlus, kirjandusfestivali HeadRead raames rääkis tõlkija Kerdi-Liis Kirs ungari kaasaegsete autoritest ja luges nende draamatekste ette, toimus Géza Ottliku romaani „Kooli piiril“ (tõlkija Reet Klettenberg) esitlus. 2014. aastal toimus luuleöö, mille raames kanti ette 12 kaunimat ungari luuletust. Luuletused olid pärit erinevatest ajastutest. (Ungari Instituut1)

1.2. Muutused poliitilises süsteemi ja ungari kirjanduses

Ungari ühiskonna poliitilise süsteemi muutus 1989. aastal tõi endaga kaasa suuri muudatusi ka ungari kirjanduses. Järgnevalt on need kokku võetud nelja punktina:

1) Ungari kirjandusel on alati olnud oluline roll ühiskonnas ja poliitikas. 1980. aastatel sai ühiskondlikest ja poliitilistest probleemidest rääkida vaid Kirjanike Liidus (Írószövetség), isegi parlamendis mitte. Kirjanikud olid harjunud sellega, et neil on poliitikas oluline roll. Peale poliitilise süsteemi muutumist kadus see ära. Kirjanikel tekkis identiteedikriis, sest lisaks poliitilisele rollile kadus ka ühiskonna kujundaja roll, kuna algas Lääne-Euroopa postmodernse kultuuri pealetung. Sellest kõigest tulenevalt langesid raamatute müüginumbrid. Varem oli kirjandus eelkõige oma varjatud poliitilise sisu tõttu huvitav, luulekogude tiraaž oli 20 000–30 000 eksemplari. Täna on luulekogude keskmine tiraaž umbes 500 eksemplari. (BIKT)

Ivar Sinimets (2014: 443) on eelneva kohta kirjutanud nii: „Kui viimase viiesaja aasta jooksul on kirjandus ja kirjanduslik keel olnud Ungaris poliitilises surutises väga tihti eelkõige vaimsuse ja vabadusihna väljendajateks, siis demokraatia tingimustes pole kirjandusel ehk enam vaja luua tekste, kus tuleb lugeda ridade vahelt.”

2) Alles on jäänud traditsioon, et poliitika ei salli, kui kirjanikud avalikult oma arvamust avaldavad. (BIKT)

3) 1980. aastate lõpus peeti ühiskonnas tabuks järgnevaid teemasid: 1956. aasta sündmused, Trianoni rahuleping, nõukogude okupatsioon, piiritagused ungarlased. Tsensuur kadus küll 1989. aastal ära, aga riik on hakanud siiski teatud kirjanikke teistele eelistama ja sellega kirjanduselu reguleerima. See väljendub eelkõige selles, kes pälvivad erinevaid auhinda. Korduvalt on juhtunud, et tunnustuse pälvib keegi teine kui erialase nõukogu poolt esitatud kandidaat. Sellegi poolest on tsensuuri kaotamine kirjandusele positiivselt mõjunud. On hakatud välja anda varem keelatud kirjanike teoseid, näiteks Sándor Csoóri esseesid. Tsensuur ja ainupartei kontroll kaotati, aga see tähendas ka riikliku toetussüsteemi kaotamist. Kõrgkultuuri ja massikultuuri suhe on muutunud, lugejad on hakanud eelistama massikultuuri, eelkõige seda, mis on elektrooniliselt kätte saadav. (BIKT; Pomogáts 2004)

4) Piiri taga elavatest ungari kirjanikest, eelkõige neist, kes elavad Karpaatia madalikus, on saanud ungari kirjanduse osa. Varem peeti Ungaris Transilvaania kirjanikke, näiteks András Sütöd, Rumeenia kaasaegse kirjanduse osaks. Riigikorra muutumine demokraatlikuks tegi võimalikuks selle, et emigreerunud kirjanike teosed sai hakata jälle avaldama. Nende seast sai üheks edukamaks Sándor Márai, kes oli varasemalt ise ära keelanud oma teoste Ungaris avaldamise enne kui Ungarist saab demokraatlik riik. Peale poliitilise süsteemi muutust algas seega kohe Márai-pärandi

töötlemine, mis kestab tänase päevani. 2000. aastate alguses oli Márai enim müüdud ungari ilukirjanduse teoste autorite seas kõrvuti Péter Esterházy, Pál Závada ja Miklós Vámosiga. (BIKT; Sinimets 2014: 451)

Piiride avamisega ei muutunud mitte ainult piiritaguste ungari kirjanike tööde lugemine võimalikuks, vaid ungari autoreid hakati ka välismaal lugema. Imre Kertészi romaan „Saatusetus“ (Sorstalanság) ei olnud Ungaris populaarne, kuni saksakeelse tõlke kaudu oli „Saatusetus“ välismaal kiirelt tuntuks saanud. Kertész pälvis teose eest hiljem Nobeli kirjanduspreemia. Ákos Szilágyi on analüüsinud põhjuseid, miks ei saanud „Saatusetus“ Ungaris kohe edukaks. Näiteks ei tundnud ungarlased, et juutide deporteerimine kontsentratsioonilaagritesse oleks olnud rahvuslik tragöödia. Teiseks ei peetud teost mitte filosoofiliseks, vaid esialgses kriitikas oli välja toodud, et peategelast on kujutatud ebasümpaatsena. (Sinimets 2014: 251–252)

Peale poliitilise süsteemi muutust kerkisid ungari kirjanduses esile uued teemad. Ülemineku ajal toimunud reformidega kaasnes elutaseme langus ja tekkis rahulolematust. Paljud inimesed kaotasid oma endise ühiskondliku positsiooni, suur hulk inimesi jäi töötuks ja kodutuks. Edvin Hiedeli tõlgitud Sándor Tari romaanis „Meie tänav“ (A mi utcánk) on need inimesed peategelasteks. „Meie tänav“ on ühe vaese ja viletsa kõrvaltänavaga lugu, kus inimeste olukord on lootusetu. Neil ei ole oma eluga mitte midagi peale hakata, kõik istuvad lihtsalt päev läbi kõrtsis. Ka varem on ungari kirjanduses kujutatud vaesust, aga Tari teoses ei ole mitte mingisugust positiivsust ega lootust. Sándor Tari on antud väga erinevaid hinnanguid, mitte ainult tema teoste teema ja seal kujutatud negatiivse maailma tõttu, vaid ka selle tõttu, et 1999. aastal selgus, et Tari oli sunnitud 1970. aastatel kirjutama oma tutvusringkonna kohta Ungari julgeoleku ametkonnale ettekandeid. (Csorba jt 1999: 241; Hományi; Sinimets 2014: 395)

Suhtumine ungari kirjanduse klassikutesse on muutunud, hea näide sellest on Attila József. 1950. aastatel üritas riik luuletaja mainet kujundada endale kasulikus suunas. Józsefit hakati nimetama proletaarluuletajaks ja tähtsustati vaid neid tema luuletusi, mis olid kommunistliku sisuga. Hilisemasse dekadentlikku ja eksistentsialistlikku loomingsusse suhtuti terava kriitikaga. Alates 1956. aastast prooviti küll Józsefi proletaarluuletaja mainet ümber lükata, aga tsensuuri ja poliitilise surve tõttu toimus see protsess väga aeglaselt. 1950. aastate lõpus hakati tähelepanu pöörama Józsefi luulesse ilmunud freudistlikule mõjule ja varasematele ning hilisematele avangardistlikele luuletustele, avastati ka Józsefi proosa. Attila József on avaldanud suurt mõju oma kaasaegsetele luuletajatele. 1970.–1980. aastatel, kui avastati Józsefi psühhoanalüütilised ülestähendused, muutus tema kuvand terviklikumaks kui 1950. aastatel, kui oli lubatud vaid Józsefi kommunistlikust luulest rääkida. Attila József on ka peale poliitilise süsteemi muutumist endiselt populaarne luuletaja, kelle elutöö üle käib siiani elav arutelu. Leidub ka inimesi, kelle arvates oli varem palju olulisem Lőrinc

Szabó looming. Kõige olulisem on, et Attila Józsefist rääkides vaadataks kogu tema loomingut ja ei takerdutaks üksikutesse detailidesse. (Sulinet1; Sulinet2; Sulinet3)

Sarnaselt Józsefile on hakatud hindama luuletaja Bálint Balassit, kellest on saanud ungari kultuuri sümbol. 2002. aastal nimetati Ungari Keele Büroo (Magyar Nyelvi Iroda) ja Hungaroloogia Keskus (Hungarológiai Központ) Bálint Balassi Instituudiks (Balassi Bálint Intézet), sest: „Bálint Balassi ei ole lihtsalt esimene tõeliselt suur luuletaja, vaid ta oli ka sõna kõige tõsisemas tähenduses Euroopa luuletaja. Tema looming on tänaseni näide ungarlaste hingeelust ja Euroopale ning maailmale suunatud avatusest.“ (NEFMI)

Ülal loetletud muudatused Ungari ühiskonnas on mänginud väga olulist rolli selles, mida on alates 1991. aastast eesti keelde tõlgitud.

2. Tõlkijad

Peale Eesti taasiseseisvumist on ungari keelest eesti keelde tõlkimine mahult kasvanud. Kui ajavahemikus 1945–1991 ilmus 69 ungari keelest ilukirjanduslikku tõlgitud nimetust, siis ajavahemikus 1991–2013 on avaldatud 59 ungari keelest tõlgitud nimetust. (Flaur 1999: 81; Lisa 1).

Károly Árpás (2003) on kirjutanud, et ungari keelest eesti keelde tõlkimine on alguse saanud keelesuguluse idee tõttu ja eriliselt innukalt mõeldi nii kahe maailmasõja vahel, aga tegelikult on olulisem roll sellel, et nii Ungari kui ka Eesti on väikesed Euroopa riigid, millel on 20. sajandil olnud sarnane ajalugu. Töö autori arvates ei saa Árpásiga täielikult nõustuda. Kui vaadata lähemalt käesolevas bakalaureusetöös esile tõstetud tõlkijaid, siis leiab neis ühise joonena selle, et nad kõik on õppinud Tartu ülikoolis soome-ugri õppetoolis. Sellest lähtuvalt võib väita, et keelesugulus on üks kõige olulisemaid tegureid ungari keelest tõlkimise juurde jõudmisel.

Viimase kahekümne viie aasta jooksul ungari keelest tõlgitu on väga mitmekesine. Edvin Hiedel, Tiiu Kokla, Ellen Niit ja Sander Liivak on tõlkinud luulest lasteraamatute ja poliitiliste esseedeni.

Edvin Hiedeli, Tiiu Koklat ja Sander Liivakut seob see, et nad on tegelenud lisaks tõlkimisele ka toimetamisega. Ellen Niit ja Sander Liivak on kirjanikud-luuletajad. Nad kõik on tõlkinud väga erinevaid ungari autoreid, enamasti igalt kirjanikult ühe teose, harva rohkem. Kuna eestikeelne lugejaskond ja seetõttu ka tiraažid on väikesed on raamatu väljaandmisel oluline erinevate asutuste ja programmide toetus. Iga teose juures, mille tõlkimist või välja andmist on toetatud, on saadud toetus eraldi välja toodud.

2.1. Edvin Hiedel

Edvin Hiedel (1930–2012) õppis Tartu Riiklikus Ülikoolis ajaloo-keeleteaduskonnas eesti filoloogiat ja lõpetas selle 1954. aastal. Ta töötas Eesti Riiklikus Kirjastuses korrektori ja toimetajana aastail 1954–1963, siis kümme aastat „Loomingu Raamatukogu” toimetuses (1963–1973) ja seejärel 1976–1991 kirjastuses „Eesti Raamat” tõlkekirjanduse toimetajana. Hiedel toimetas ja tõlkis elu lõpuni. Ehkki toimetajana tegeles Edvin Hiedel nii eesti kui ka kogu maailma kirjandusega, oli tema eelistuseks noorusest saadik ungari kirjandus. (Looming 2013)

Edvin Hiedel oli alates 1986. aastast Eesti Kirjanike Liidu liige. (Looming 2013)

2.1.1. Tõlkimine

Edvin Hiedel on oma elu jooksul tegelenud peamiselt ungari keelest eesti keelde tõlkimisega, aga ta on mitmeid teoseid ka vene keelest tõlkinud. Hiedel õppis hungaroloogiat ja tõlkimist Paula Palmeose juures. Edvin Hiedeli võib lugeda II maailmasõja järgse Eesti ungari tõlkekirjanduse kutseliste tõlkijate põlvkonna üheks suurkujuks (ERB; Pomozi 1998; Sirp1).

Järgneb lühiülevaade ilukirjanduslikest teostest, mida Edvin Hiedel on ungari keelest eesti keelde tõlkinud.

2.1.1.1. Sándor Csoóri – „Piiririkkuja: esseid.“ – „Tenger és diólevél“; „Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek“

Sándor Csoóri (1930–) on kirjanik, kes on kirjutanud luuletusi, esseesid, filmistsenaariume, lühiromaane ja intervjuusid. Oma loomingus käsitleb Csoóri rahvuse ja ühiskonna probleeme. Ta võitleb oma kirjutatuga selle nimel, et ei oleks vaid üks ajalugu, mis on poliitikute kirjutatud. See teeb temast kaasaegse loetud kirjaniku. (Jávorszky 2007: 313–315)

Raamatu väljaandmist toetas Ungari Raamatu Sihtasutus.

2.1.1.2. Éva Janikovszky – „Ole õnnelik, et on poiss!“ – „Örülj, hogy fiú!“; „Ole õnnelik, et on tüdruk!“ – „Örülj, hogy lány!“

Éva Janikovszky (1926–2004) oli lastekirjanik. Janikovszky raamatud on pälvinud tähelepanu, sest ta oskab rahvuslikke probleeme lastesõbralikult kirja panna. Väga oluline on sealjuures ka illustreerija László Réberiga sujunud koostöö. Janikovszky oli üks parimaid lastekirjanduse asjatundjaid ja alates 1964. aastast Móra kirjastuse peatoimetaja. Tema raamatuid on tõlgitud 34 võõrkeelde. Mõned auhinnad, millega Janikovszky loomingut on tunnustatud: Deutscher Jugendbuchpreis „Kui ma oleksin suur“ (Ha én felnött volnék) teose eest, József Attila auhind, Greve auhind, Kossuthi auhind. (Janikovszky)

2.1.1.3. Dezső Kosztolányi – „Kornél Esti paljastamine“ – „Válogatott“; „Boldogság“

Dezső Kosztolányi (1885–1936) oli 16-aastane, kui ajalehes Budapesti Napló ilmus tema esimene luuletus. Kosztolányi kujundas teadlikult oma luuletamisstiili, samal ajal kirjutas ta ka novelle ja tegeles tõlkimisega. Kosztolányi on ungari kirjanduses murrangu tekitanud ajakirja Nyugat autor selle algusaegadest peale. Peale I maailmasõda hakkas ta kirjutama romaane ja sai tuntuks. Tema suurteosed on „Nero, verine luuletaja“ (Nero, a véres költő, 1922), „Lõoke“ (Pacsirta, 1924), „Kuldne lohe“ (Aranysárkány, 1925) ja „Anna Édes“ (Édes Anna, 1926). Oma elu viimastel aastatel tõmbus ta avalikust elust eemale ja keskendus lüürika ja novellide loomisele, sel ajal sündis ka Kornél Esti kuju. (Hafner 2004: 195–200)

Tõlke väljaandmist toetas Ungari Raamatu Sihtasutus.

2.1.1.4. Ervin Lázár – „Seitsmepäine haldjas“ – „A Hétfejű tündér“

Ervin Lázár (1936–2006) on kahekümnenda sajandi lõpu populaarne lasteraamatute autor. Peale mitmete erinevate ajalehtede ja ajakirjade juures ajakirjaniku ja toimetajana töötamist sai temast 1980. aastal vabakutseline kirjanik. Lázári teoseid võib liigitada maagilise realismi valdkonda, mida ta annab edasi rikka, kuid samas lihtsa keelega. „Seitsmepäisel haldjal“ on mitmeid kordustrukke ning seda on ka lavastatud. Lázár kuulub Ungari Ajakirjanike Riiklikku Liitu (Magyar Újságírók Országos Szövetsége), Ungari Kirjanike Liitu (Magyar Írószövetség) ja oli Ungari Kunsti Akadeemia (Magyar Művészeti Akadémia) liige. Ervin Lázár on pälvinud teiste seas Attila Józsefi

auhinna (1974), Aasta Lasteraamatu auhinna (Év Gyerekkönyve-díj (IBBY)) (1989, 1990, 1993) ja Kossuthi auhinna. (PIM; Sinimets 2014)

Raamatu väljaandmist toetas Ungari Raamatufond: Hungarian Book Foundation. Budapest.

2.1.1.5. Sándor Márai – „Püha Gennaro veri“ – „San Gennaro vére“; „Ühe kodanlase pihtimused. I-II“ – „Egy polgár vallomásai. I-II“; „Sándor Márai (1900-1989)“; „Tibor Mézáros“

Sándor Márai (1900–1989) oli ungari kirjanik, kes on kirjutanud kõigis kirjanduse põhižanrites. Oma karjääri alustas ta ajakirjanikuna töötades aastate jooksul erinevates Euroopa suurlinnades kodu- ja välismaistele ajalehtedele. Márai on kirjutanud ka päevikuid, mälestusi, esseesid ja reisikirju. Ta oli ka üks esimesi Kafka tõlkijaid ja tutvustajaid Ungaris. Márai enda loomingu peateoseks peetakse kaheosalist romaani „Ühe kodanlase pihtimused“ (Egy polgár vallomásai, 1934), millega Márai tõusis ungari proosa tippu. Välismaal elades kirjutas ta samuti peamiselt ungari keeles, mis takistas tema teoste levikut Läänes. Oma elu lõpus elas Márai Ameerika Ühendriikides. 1980. aastatel võeti temaga ühendust, et tema teoseid uuesti Ungaris trükkima ja levitama hakata, aga Márai keeldus „kuni Vene sõjavägi ei ole Ungarist lahkunud ja pole toimunud vabu valimisi rahvusvahelise järeelvalve all“. 1990. aastal sai Sándor Márai postuumselt Kossuthi preemia – Ungari Vabariigi kõrgeima autasu. (Liivak 2002: 158–160; Hiedel 2006: 239–240)

„Püha Gennaro veri“ ilmus Euroopa Liidu programmi KULTUUR 2000 toetusel.

„Ühe kodanlase pihtimused. I-II“ on välja antud Euroopa Liidu kultuurikoostöö programmi „Kultuur (2007–2013)“ toetusel.

2.1.1.6. Ferenc Molnár – „Ühe peremeheta lootsiku lugu“ – „Egy gazdátlan csónak története“

Ferenc Molnár (1878–1952) alustas kirjutamist ajakirjanikuna. 23-aastaselt andis ta välja oma esimese romaani „Ühe peremeheta lootsiku lugu“ (Egy gazdátlan csónak története, 1901), 29-aastaselt ilmus Molnári tuntuim teos „Pál-tänava poisid“ (A Pál utcai fiúk, 1907), mis sai kiirelt maailmakuulsaks. Molnár on kirjutanud ka proosat ja draamat. Oma teostes on ta kujutanud peamiselt kodanlasi ja nende probleeme. (Literatura)

2.1.1.7. István Ráth-Végh – „Inimlik rumalus” – „Az emberi butaság”

István Ráth-Végh (1870–1959) oli erialalt jurist. Kirjutamise juurde jõudis ta 60-aastaselt, hakates kultuuriajalugu uurima. Eriliselt paelus Ráth-Véghi see, millele ajaloos on vähem tähelepanu pööratud: inimeste rumalus, kummaline käitumine, ebausku. Ta on öelnud, et maailma ajaloos on küll oluline roll kangelaste elulugudel, aga teda ennast huvitas sealjuures eelkõige rüütelite ajastu ja milliste maagiliste rituaalide ja sõnamistega kaitsti ennast lahingusse minnes. (Onagy 2010)

2.1.1.8. Sándor Tar – „Meie tänav” – „A mi utcánk”

Sándor Tar (1941–2005) oli relva- ja lõhkeainespetsialist, kellest sai aja jooksul kirjanik ja sotsiograaf. Ainus teos, mis on tema loomingust eesti keelde tõlgitud on „Meie tänav“ (A mi utcánk, 1995). Tema olulisemate teoste hulka kuuluvad ka „6714. isik“ (6714-es személy, 1981), „Miks ämblikul veab? (Miért jó a póknak?, 1989), „Sinu riik“ (A te országod), „Kõik on kaugel“ (Minden messze van, 1995), „Hall tuvi“ (Szürke galamb, 1996) ja „Aeglane koorem“ (Lassú teher, 1998). Oma loomingu eest on ta pälvinud ka mitmeid auhindu, neist mainekamad on József Darvasi auhind (1989), Lajos Nagyi auhind (1994), Aasta Raamatu auhind (Év könyve díj; 1995), Vaba Ajakirjanduse auhind (Szabad sajtó díj; 1996) ja Attila Józsefi auhind (1997). Péter Esterházy on Sándor Tari kohta öelnud: „Nende asemel, kes ei oska rääkida, peavad rääkima need, kes oskavad.“ (Onagy 2011)

Raamatu ilmumist on toetanud Ungari Raamatu Sihtasutus.

2.1.2. Tunnustus

Edvin Hiedel pälvis elu jooksul mitmeid tunnustusi. Järgnevalt on välja toodud ka enne 1991. aastat saadud auhinnad.

1983. aastal sai Hiedel Juhan Smuuli nimelise preemia. Seda preemiat võib lugeda tänase Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia eelkäijaks. Seda auhinda antakse välja selleks, et tunnustada aasta jooksul enim silmapaistnud kultuuritegelast. (Kulka; Looming 2013; Wikipedia2)

1988. aastal sai Edvin Hiedel esimese inimesena Aleksander Kurtna nimelise tõlkepreemia, mida antakse välja näidendite tõlgete eest, millest vähemalt ühte on samal hooajal lavastatud. Hiedel sai

auhinna K. Szakonyi „Täiskuu” tõlkimise ja Ungari dramaturgia varasema vahendamise eest. Antud teosest ega autorist ei ole käesolevas bakalaureusetöös pikemalt kirjutatud, kuna see on tõlgitud enne 1991. aastat. Aleksander Kurtna (1914–1983) oli tõlkija, kirjanduse asjatundja ja polüglott, kes valdas 26 keelt. Ta on eestindanud rohkem kui saja kirjaniku loomingut. (TEA 11; Teatriliit)

1992. aastal sai Edvin Hiedel Pro Cultura Hungarica auhinna. Seda auhinda antakse välja neile, kes on ungari kultuuri välismaale levikule kaasa aidanud ja tihendanud sellega Ungari sidemeid teise riigi ja kultuuriga (Erdély; Looming 2013).

1996. aastal sai Edvin Hiedel Tibor Déry auhinna. Seda antakse välja kõrgetasemelise ungari kirjandusega tegelemise eest. Tibor Déry (1894–1977) oli ungari kirjanik, kes esindas sürrealismi ja absurdi. (Looming 2013; Sinimets 2014; Wikipedia1)

2001. aastal anti Edvin Hiedelile Eesti Vabariigi poolt Valgetähe V klassi orden tõlkimise ja toimetamise eest (VPA).

Ungari Vabariik on Edvin Hiedeli autasustanud Teeneteordeni ohvitseriristiga (Looming 2013).

2.2. Tiiu Kokla

Tiiu Kokla (1932–), neiupõlve nimega Mälksoo, on tõlkija ja toimetaja. Peale Tartu Riiklikus Ülikoolis ajaloo-keeleteaduskonna soome-ugri keelte ala lõpetamist aastal 1955 sai temast mõne aasta pärast ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi soome-ugri sektori vanemlaborant, hiljem Eesti Riikliku Kirjastuse ja Eesti Raamatu tõlkekirjanduse toimetaja ja vanemtoimetaja. Ta on töötanud ka ajalehe Nõukogude Õpetaja ja ajakirja Nõukogude Kool korrektorina. (TEA 11)

2.2.1. Tõlkimine

Tiiu Kokla on tõlkinud ungari, soome ja saksa kirjandust. Kasuks on tulnud võimalus elada mõned aastad kõigis neis riikides. Ungariga on Tiiu Kokla olnud rohkem seotud, ta on ka Ungari Kirjanike Liidu välisliige. Tõlkimist alustas Kokla ungari keelest, hiljem lisandusid teised keeled. Tema esimene tõlge ilmus 1956. aastal ajakirjas Stalinlik Noorus. (ERR1; ERR3, TEA 11)

Järgneb lühiülevaade ilukirjanduslikest teostest, mida Tiiu Kokla on ungari keelest eesti keelde tõlkinud.

2.2.1.1. Géza Gárdonyi – „Egeri tähed“ – „Egri csillagok”

Géza Gárdonyi (1863–1922) oli õpetaja, kantor, ajakirjanik ja kirjanik. Tuntuks sai ta satiiriliste külajuttude ja novellidega ning näidenditega. Läbimurre saabus ajalooromaanidega, millest tuntuimad on „Egeri tähed“ (Egri csillagok, 1899), „Nähtamatu inimene“ (A láthatatlan ember, 1901) ja „Jumala orjad“ (Isten rabjai, 1908). Tema kirjutamislaadi peetakse mediteerivaks ja mõjutatuks idealismist, Schopenhaueri ja India filosoofiast ning kristlikust müstikast. (TEA 7)

2.2.1.2. Péter Nádas, Richard Swartz – „Kahekõne : neli päeva 1989-ndal” – „Párbeszéd : négy nap ezerkilencszáznyolcvankilencben”

Péter Nádas (1942–) on ungari romanist, novellist, esseist ja dramaturg, keda on tõlgitud peaaegu kõigisse Euroopa keeltesse. Ta alustas kirjutamist ajakirjaniku ja hiljem avaldades esimesi jutukogusid draamakonsultandi töö kõrvalt. Alates 1969. aastast on Nádas pühendunud ainult

kirjanduslikule tegevusele. Nádas on pälvinud teiste seas 1989. aastal kõrgeima Ungari Kunstiauhinna, 1991. aastal Austria Suure Riigiauhinna Euroopa Kirjandusele, 1998. aastal Vilenica rahvusvahelise kirjandusauhinna, 2003. aastal Praha Franz Kafka kirjandusauhinna. (Kokla 2004: 193–194)

Tõlge valmis Ungari Teaduse Akadeemia Milán Füsti sihtasutuse toetusel.

2.2.1.3. Géza Ottlik – „Katused varavalges” – „Hajnali háztetők”

Géza Ottlik (1912–1990) oli ungari prosaist. Ta alustas oma karjääri kirjandusajakirja kaastöötajana toimetades bridžiteemalist rubriiki. Ta on ka töötanud raadios. Ottlik alustas kirjutamist novellidest ja raamatu- ning teatrikriitikast. Lisaks on ta tõlkinud ungari keelde selliseid autoreid nagu Dickens, Hemingway, Keller, Zweig ja teised. Ottliku tippteoseks peetakse romaani „Kool piiril“ (Iskola a határon, 1959) (eesti keeles ilmunud Reet Klettenbergi tõlkes aastal 2012). „Katused varavalges“ on fiktiivne lühiromaan, mille peategelane on tegelane ka romaanis „Kool piiril“. Géza Ottliku kirjanduslikke saavutusi on tunnustatud Attila Józsefi, Kossuthi, Ernő Szépi ja Örkényi auhindadega. (Kokla 1998: 91–95; Liivak 1998b)

2.2.1.4. Erzsébet Tóth – „Valge linnuga” – „Fehér madárral”

Erzsébet Tóth (1951–) on vabakutseline luuletaja. Tema debüütokogu ilmumise ajal oli ungari kirjandus jagunenud tugevalt traditsiooniliseks ja postmodernseks. Tóth ei valinud kumbagi, vaid võttis suunaks indiviidi väärtustamise, luule ja vabaduse vahekorra ja armastuse. Tóthilt on ilmunud kuus luulekogu: „Ühe lõputu luuletuse keskelt“ (Egy végtelen vers közepe, 1979), „Küünlapäev“ (Gyertyaszentelő, 1982), „Su palge taga mai“ (Arcod mögött május, 1993), „Võõra, enneolematult kerge südamega“ (Ismeretlen könnyű szívvel, 1997), „Lissaboni lend“ (A lisszaboni járat, 2000) ja „Karm kant“ (Rossz környék, 2004). Tema loomingut on tunnustatud Attila Józsefi ja János Aranyi auhinnaga. (Jávorszky 2006: 207–210)

Raamatu väljaandmist toetasid Ungari Raamatu Sihtasutus ja Eesti Kultuurkapital.

2.2.2. Tunnustus

Tiiu Kokla sai 2001. aastal Eesti Vabariigi valgetähe medaliklassi teenetemärgi, mis antakse välja erinevate elualade saavutuste tunnustamiseks, Kokla sai selle tõlkimise eest (President; Riigiteataja).

2.3. Ellen Niit

Ellen Niit (1928–), kodaniku nimega Ellen Kross, on kirjanik ja tõlkija. Peale Tapal põhikoolis ja Tallinnas 4. Keskkoolis õppimist suundus Niit Tartu Ülikooli eesti keelt ja kirjandust tudeerima. Aspirantuuris õppis ta lastekirjanduse erialal kuni 1956. aastani. Ellen Niit töötas peale ülikooli kuni 1961. aastani Tallinna Kirjanike Liidu luulekonsultandina, seejärel ETV-s mittekoosseisulise toimetajana ning alates 1963. aastast on ta vabakutseline kirjanik. (IM)

Ellen Niit on tuntud ja tunnustatud eelkõige luuletajana ja lastekirjanikuna. Luuledebüüdi tegi ta õpilasena ajalehes Noorte Häääl aastal 1945. Ellen Niit on kirjutanud veel ka proosat ja näidendeid. Täiskasvanutele on ta kirjutanud luulekogusid, reisikirju ja publitsistikat. Tema lasteraamatuid on tõlgitud gruusia, inglise, itaalia, kirgiisi, leedu, läti, moldova, poola, saksa, slovaki, soome, tšehhi, udmurdi, ukraina, ungari ja vene keelde. (ELK; IM; Kumberg 2013)

2.3.1. Tõlkimine

Ellen Niit on eesti keelde tõlkinud proosat ja luulet ungari, soome ja vene keelest. (ELK)

Kui Ellen Niit hakkas Tartu Ülikoolis Paula Palmeose käe all ungari keelt õppima, jõudis ta peagi ungari keelest eesti keelde tõlkimiseni. Esimesed tõlked tegi ta ungari keele tunni kodutööna, peagi hakkas ta ka iseseisvalt tõlkima ning mitmeid tema tõlkeid on avaldatud. Ellen Niidule meeldib ungari luules leiduv konkreetne ja kujundlikkus. Ta on seda ungarlastelt õppinud ja ilmselt eneseteadmata ka oma loomingusse üle võtnud. (ERR3)

Järgneb lühiülevaade ilukirjanduslikust teosest, mille Ellen Niit on ungari keelest eesti keelde tõlkinud.

2.3.1.1. Attila József – „Raudtee ääres: valik luulet Ellen Niidu tõlkes“

Attila József (1905–1937) oli luuletaja, kes sai tõeliselt tuntuks alles peale oma surma. Józsefi esimene köide „Ilu kerjaja“ (Szépség koldusa) ilmus 1922. aastal. 1930. aastatel oli ta oma luulega osa intellektuaalse revolutsiooni lainest. József pööras oma luules tähelepanu sellele, kuidas luule on justkui kõneviis, mis loob inimese ja inimese eksistents loob luule. Inspiratsiooni pakkusid ka armastus ja lapse suhe maailmaga. Peale surma on teda nimetatud „tänav ja maa pojaks“, „vaeste poeediks“ ja „Maailma sotsialistliku luule uhkuseks“. Attila József sai postuumselt Kossuthi

preemia, tema järgi on nimetatud üks ungari kirjanduspreemiast. (Sinimets 2006: 62–63)

Teose valmimist toetasid a Finnugor Népek Világkongresszusának Magyar Nemzeti Szervezete, Magyar Könyv Alapítvány, Eesti Kultuurkapital ja Ungari Instituut.

2.3.2. Tunnustus

2009. aastal avati Ellen Niidu büst Sándor Petőfi tõlkijate skulptuuripargis Petőfi sünnipaigas Kiskőrösis. Ellen Niit on tõlkinud 120 Petőfi luuletust ja poemi „Sangar János“. Büsti modelleeris skulptor Erna Viitol, kes kujutas büstil noort Niitu 1950. aastatest. Büsti avamise puhul avati Petőfi Muuseumis ka näitus, mis tutvustas Petőfi eestindamist ja Ellen Niitu. (Sirp2)

Sándor Petőfi (1823–1849) oli rahvalik poeet ja vabaduse laulik, kes tõi endaga kaasa mitmeid žanriuuendusi. Tema esimene luuletus „Veinijooja“ (A borozó) ilmus 1842. aastal ja juba 1844. aastaks oli Petőfi tuntud. Tema kuulsaim luuletus on 1848. aastal ilmunud „Rahvuslaul“ (Nemzeti dal), mis oli üle pika aja esimene tsenseerimata ilmunud luuletus. Petőfist sai 1848. aasta revolutsiooni üks juhtfigure. Petőfi on kirjutanud ka eepilisi teoseid. Ta on üks vähestest ungari luuletajatest, kelle loomingut on tõlgitud enam kui 30 keelde. (Sinimets 2014)

2005. aastal E. W. Ponkala Fond Ellen Niidule elutööpreemia Soome, Eesti ja Ungari kultuurisuhete arendamise eest aastakümnete vältel. (IM)

2.4. Sander Liivak

Sander Liivak (1972–) õppis Tartu 11. Kaheksaklassilises Koolis ja Tartu 10. Keskkoolis. Seejärel tudeeris ta Tartu Ülikoolis eesti ja soome-ugri filoloogiat aastatel 1991–1998. Oma lõputöö kirjutas ta ungari keeles Péter Pomozi juhendamisel pealkirjaga „A magyar ütemhangsúlyos vers észtre fordítása” („Ungari taktilis-rõhulise värsi eestindamine“). Õpingute jooksul oli ta vahetusüliõpilane 1996. aastal Jyväskylä ülikoolis ja 1997. aastal Loránd Eötvösi Ülikoolis ning peale lõpetamist veel ka 1999–2000 Helsingi Ülikoolis (Liivak3; Liivak 1998a; Õpetajate Leht).

Sander Liivak räägib inglise, soome, ungari ja vene keelt ning tal on algteadmised ka läti, rootsi ja saksa keelest. Ta on käinud mitmetel tõlkijatele ja toimetajatele mõeldud täienduskursustel. Liivak töötab hetkel Luisa Tõlkebüroos käsunduslepinguga tõlkija ja toimetajana. Varem on ta olnud Õpetajate Lehe toimetaja, Eesti Keele Instituudi assistent, Avatud Hariduse Liidu soome keele õpetaja, TEA Kirjastuse entsüklopeedia projektijuht ja Tehnilise Tõlke Keskuse toimetaja. (Liivak3)

Sander Liivak on ise kirjutanud nii luulet kui ka proosat. Hetkel tegeleb ta igapäevaselt tarbetekstide tõlkimisega ja kirjutab aeg-ajalt artikleid. (Õpetajate Leht)

Lisaks eelmainitule on Sander Liivak ka ühiskondlikult aktiivne kuuludes mitmetesse kodanikuühendustesse. Eesti Ungari Seltsi ja Emakeele Seltsi liige on ta alates 1998. aastast, Eesti Kirjanike Liitu kuulub ta 2006. aastast ja Juhan Kunderi Seltsi kuulub ta alates 2012. aastast. (Liivak3)

2.4.1. Tõlkimine

Sander Liivak on kirjutanud tõlkimise kohta nii: „Tõlkimine on nagu malemäng sõnadega: iga lauset võib võrrelda ühe käiguga. Mõnda käiku on kerge, mõnda väga raske välja mõelda. Sageli tuleb teha valik mitme käigu- või sõnastusvariandi vahel, millest ükski ei tundu olevat parim. Vahel võib isegi kogunud meister teha prohmakea (ingl *blunder*, sm *munaus*). Enamasti käib töö ja mäng ajakontrolliga: tähtaeg sunnib takka nagu malekell.“ (Liivak2)

Sander Liivak tõlgib kirjalikult peamiselt suundadel soome-eesti, eesti-soome, vene-eesti, ungari-eesti ja inglise-eesti. Esimesi tõlkimise katsetusi tegi Liivak juba põhikoolis, innustust sai ta ilmselt emalt, kes korraldas mitu aastat Tartu Annelinna raamatukogus õpilaste tõlkevõistlust. Oma esimesed tõlked avaldas Liivak Péter Pomozi koostatud ungari luuleantoloogias („Kis magyar irodalmi antológia” – „Väike valimik ungari kirjandusest”), mis avaldati 1994. aastal. Igapäevaselt tegeleb Liivak tarbetekstide tõlkimisega (Liivak1; Liivak 2009: 8; Sirp3; Õpetajate Leht).

Järgneb lühiülevaade ilukirjanduslikest teostest, mida Sander Liivak on ungari keelest eesti keelde tõlkinud.

2.4.1.1. „János Aranyi ballaade“ – „Arany János balladái“

János Arany (1817–1882) oli ungari eepilise luule klassik, keda on nimetatud ka ungari rahvalik-rahvusliku suuna esindajaks. Ta on jäänud ungari kirjanduslukku eelkõige värsseepikaga. Arany on kirjutanud ajaloolisi eeposeid („Toldi“ 1846, „Toldi õhtu“ – „Toldi estéje“ 1847, „Toldi armastus“ – „Toldi szerelme“ 1879, „Buda surm“ – „Buda halála“ 1863), poeeme, koomilisi värssjutustusi ja lüürikat. Lisaks kirjutas Arany ka ballaade, mis sulatasid endas kodu- ja välismaise rahvaballaadi mõju, olles mõjutatud nii välismaa autoritest nagu MacPherson ja Goethe, kui ka iidsetest székely ballaadidest. Arany oli üks tähtsamaid žanri uuendajaid Euroopas. Ta laenas palju ungari rahvaluulest, mis tihti kahjuks tõlkes kaduma läheb. Aranyi ballaade jagatakse nelja rühma: ajaloolised, talupoja-, romantilis-fantastilised ja suurlinnaballaadid. Kõige kuulsamad on ajalooballaadid, mille aines on enamasti rahva raske minevik erinevate võõrvõimude ajal. (Liivak 1999: 191–198)

Sander Liivak tõlkis János Aranyi ballaade sooviga, et eestlastel oleks võimalik emakeeles Aranyilt ka muud peale eeposte lugeda (Liivak 1999: 191–198).

Tõlge on valminud Eesti Kultuurkapitali toetusel. Väljaanne ilmus Helsingi Ungari Kultuuri- ja Teaduskeskuse toetusel.

2.4.1.2. Imre Kertész – „Saatusetus” – „Sorstalanság“

Imre Kertész (1929–) alustas kirjutamist ajakirjanikuna. Ta on tegelenud ka tõlkimisega vahendades selliseid autoreid nagu Canetti, Freud, Hofmannstahl, Nietzsche, Schnitzler, Wittgenstein ja teised. Kertészi esikromaan on „Saatusetus“, hiljem on ilmunud selle järg „Fiasko“ (Kudarc, 1988), samadel ainetel jutustus „Kadiš sündimata lapse eest“ (Kaddis a meg nem született gyermekért, 1988) ja tetraloogia viimane osa „Likvideerimine” (Felszámolás, 2003). Kertészi teosed on tugevalt autobiograafilised ehk inspireeritud tema enda läbielamistest Ungari juudina koonduslaagris. Kertész on saavutanud oma loominguga suure tuntuse ja hulgaliselt preemiaid: Milán Füsti preemia, tõlkeauhind Forintos Díj, Ungari autorikaitseagentuuri Artisjus kirjanduspreemia, Attila Józsefi preemia, Tibor Déry auhind, Aszú preemia, Örley preemia, Aasta Raamatu auhind, Sorosi elutööpreemia, Brandenburgi kirjandusauhind, Sándor Márai preemia, Ungari kõrgeim riiklik autasu Kossuthi preemia, Leipzigi raamatumessi suur auhind Leipziger Buchpreis für die

europäische Verständigung, Saksa Keele ja Luule Akadeemia Friedrich Gundolfi auhind, Bremerhaveni linna Jeanette Schockeni kodanikuauhind, Budapesti suur auhind linna rahvusvaheliselt raamatufestivalilt, Austria Herderi auhind, ajakirja Die Welt kirjanduspreemia, Hans Sahli preemia, Ungari Vabariigi suur teeneterist tsiviilisikute arvestuses. 10. oktoobril 2002 pälvis Imre Kertész esimese ungarlasena Nobeli kirjanduspreemia. (Liivak 2004: 168–174)

Raamatu tõlkimist on toetanud Ungari Tõlkijate Maja Sihtasutus (Magyar Fordítóház Alapítvány) ja väljaandmist Ungari Eriala- ja Ilukirjanduse Autorite ja Kirjastuste Reprograafiaühing (Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete).

2.4.1.3. Sándor Márai – „Küünlad põlevad lõpuni“ – „A gyertyák csonkig égnek“

„Küünlad põlevad lõpuni“ on Sándor Márai enim tõlgitud teos (Liivak 2002: 158–160). Pikem ülevaade Sándor Máraist asub peatükis 2.1.5.

Raamatu väljaandmist toetas Tele2 ja Magyar Könyv Alapítvány (Ungari Raamatu Sihtasutus).

2.4.2. Tunnustus

Sander Liivak on peale Ellen Niidu ainuke eestlane, kes on eestindanud Bálint Balassi luulet. Oma esimesed katsetused tegi Liivak juba üliõpilasena. Sander Liivaku tegevust on märgatud ja teda tunnustati 14. veebruaril 2014 maineka kirjandusauhinna – Balassi mälestusmõõga – üleandmisega. (Õpetajate Leht)

„Balassi mõõka“ antakse välja alates 1997. aastast. Alates 2002. aastast on auhinnasaajaid alati kaks: üks ungari luuletaja ja üks Balassi luule tõlkija. Lisaks mõõgale saab auhinnasaaja ka aukirja, portselanist Balassi büsti ja kaks pudelit valget veini Izsáki Arany Sárfehér. Auhinna üleandmise tseremoonia on tähtis sündmus, mida vahendab ka Ungari televisioon. (Õpetajate Leht)

Bálint Balassi (1554–1594) oli oluline ungari renessansiajastu luuletaja. Ta oli ungari luulekeelee looja ja uuendaja, võttes itaalia, ladina ja saksa keeles kirjutavad luuletajad eeskujuks. Balassi uuendas ungari värsitehnikat luues Balassi-stroofi ja väikese Balassi-stroofi. Kui varem kirjutati Ungaris eelkõige religioosseid värse, siis Balassi kirjutas ka armastusluulet. Balassi luule ei olnud nii staatiline kui varasem ungari luule, sest ta kasutas rohkem metafoore, personifitseerimist ja sümboloid. Poedi kolm põhiväärtust – Jumal, armastus, kangelaslikkus – kajastuvad nii religioosses kui ka armastusluules. (Sinimets 2014: 65–73)

Kokkuvõte

Tõlkija ülesanne on vahendada maailma. See on eriti oluline väikse riigi, rahvuse ja keelekogukonna jaoks. Seetõttu on oluline tõlkijaid väärtustada.

19. sajandi lõpuks hakkas kujunema arvamus, et tõlkimist tuleks hoogustada selleks, et eestlastele vahendada suurte rahvaste kultuuri. 1901.–1917. aastal avaldati enam kui kaks korda rohkem tõlkekirjandust kui algupäraselt ilukirjanduslikku proosat ja draamat. 1960. aastatel saabus järgmine suur tõlkimise laine, mis sai tõuke 1957. aastal loodud Loomingu Raamatukogust, mis hakkas eesti keeles avaldama maailmakirjandusse kuuluvaid teoseid. Eesti Vabariigi taastamisega saabus uus ajajärk ka tõlkeelus: tekkisid erakirjastused, kasvas tõlgitavate ja avaldatavate tõlketeoste arv, langes tiraaž, kasvas inglise keelest tõlkimise osakaal. Ühe viimase uuendusena on alates 2010. aasta lõpust võimalik osta eestikeelseid e-raamatuid, aga nende osakaal raamatute müügiturust on veel alla 1%.

Eestlased ja ungarlased on kokku puutunud alates 16. sajandist. Ungari kirjanduse tõlkimine eesti keelde algas 19. sajandi lõpus. Teadaolevalt esimene Ungarit külastanud eestlane oli Karl August Hermann, kes tõlkis 1894. aastal ungari keelest kolm jutukest. Mihkel Veske, kes oli Hermanniga kaasaegne, tegeles samuti tõlkimisega. Nad on esimesed eestlased, kes tõlkisid ungari kirjandust algkeelest. Varem oli eestindatud põhiliselt saksa keele vahendusel.

1922. aastal avati Tartu ülikoolis ungari lektoraat. Tudengeid hakati saatma ka Ungarisse stipendiaatideks. Üheks neist oli Paula Palmeos, kes oli 1944–1989 Tartu Ülikooli soome-ugri keelte kateedri õppejõud. Tema kasvas üles järgmise põlvkonna tõlkijaid. 1960. aastatest algas järgmine ungari kirjanduse kõrgaeg Eestis.

Alates 1991. aastast on Eesti ja Ungari vahelised sidemed veelgi enam tugevnenud. 1992. aastal rajati Ungari Instituut, mis tegeleb aktiivselt erinevate sündmuste korraldamisega ning toetab ka teisi ettevõtmisi. Aastate jooksul on instituut Eestisse kutsunud jutuvestja András Bereczit ning korraldanud raamatuesitlusi järgnevale autoritele: Géza Gecse, Béla Lipták, Géza Ottlik, János Puzstay ja teised. Lisaks on Ungari Instituut korraldanud 2002. aastal alguse saanud kirjandusfestivali Prima Vista raames ungari kirjanduse ja kirjanike tutvustamisi. Selle festivali raames on Eestis esinemas käinud Attila Bartis, Ádám Bodor, László Darvas, György Dragomán, Áron Gaál, Krisztina Tóth ja Péter Rácz. 1998. aastal avati Balatonfüredis Ungari tõlkemaja (Magyar Fordítóház), mis võõrustab välismaa tõlkijaid. Alates 2007. aastast on tõlkemaja külastanud ka eestlased nii Balassi Instituudi õpingute kui ka eestlastele mõeldud ilukirjanduse tõlkeseminaride raames.

Ungari ühiskonna poliitilise süsteemi muutus 20. sajandi lõpus tõi endaga kaasa suuri muudatusi

ungari kirjanduses: 1) ungari kirjandusel on alati olnud oluline roll ühiskonnas ja poliitikas, mille kadudes tekkis kirjanikel identiteedikriis; 2) alles on jäänud traditsioon, et poliitika ei salli, kui kirjanikud avalikult oma arvamust avaldavad; 3) tsensuur kadus küll 1989. aastal, aga riik on hakanud siiski teatud kirjanikke teistele eelistama ja sellega kirjanduselu reguleerima; 4) piiri taga elavatest ungari kirjanikest, eelkõige neist, kes elavad Karpaatia madalikus, on saanud ungari kirjanduse osa. Need tendentsid on suuresti mõjutanud ka seda, mida on alates 1991. aastast ungari keelest eesti keelde tõlgitud.

Ajavahemikus 1991–2013 avaldatud tõlketeoste tõlkijate seast vajavad erilist esile toomist Edvin Hiedel, Tiiu Kokla, Ellen Niit ja Sander Liivak. Edvin Hiedel (1930–2012) on tõlkinud Sándor Csoóri „Piiririkkuja: esseid.“, Éva Janikovszky „Ole õnnelik, et on poiss!“ ja „Ole õnnelik, et on tüdruk!“, Dezső Kosztolányi „Kornél Esti paljastamine“, Ervin Lázári „Seitsmepäine haldjas“, Sándor Márai „Püha Gennaro veri“ ja „Ühe kodanlase pihtimused. I-II“, Ferenc Molnári „Ühe peremeheta lootsiku lugu“, István Ráth-Véghi „Inimlik rumalus“, Sándor Tari „Meie tänav“. Edvin Hiedel on pälvinud Juhan Smuuli nimelise preemia (1983), Aleksander Kurtna nimelise tõlkepreemia (1988), Pro Cultura Hungarica auhinna (1992), Tibor Déry auhinna (1996), Valgetähe V klassi ordeni tõlkimise ja toimetamise eest (2001) ja Ungari Vabariik on Edvin Hiedeli autasustanud Teeneteordeni ohvitseriristiga. Tiiu Kokla (1932–) on tõlkinud Géza Gárdonyi „Egeri tähed“, Péter Nádasí „Kahekõne: neli päeva 1989-ndal“, Géza Ottlíku „Katused varavalges“, Erzsébet Tóthi „Valge linnuga“. 2001. aastal anti Tiiu Koklale Eesti Vabariigi valgetähe medaliklassi teenetemärk. Ellen Niit (1928–) on tõlkinud Attila Józsefi luulet ja andnud välja luulekogu „Raudtee ääres: valik luulet Ellen Niidu tõlkes“. 2009. aastal avati Ellen Niidu büst Sándor Petőfi tõlkijate skulptuuripargis Petőfi sünnipaigas Kiskőrösis. 2005. aastal E. W. Ponkala Fond Ellen Niidule elutööpreemia Soome, Eesti ja Ungari kultuurisuhete arendamise eest aastakümnete vältel. Sander Liivak (1972–) on tõlkinud „János Aranyi ballaade“, Imre Kertészi „Saatusetus“, Sándor Márai „Küünlad põlevad lõpuni“. 2014. aastal pälvis Sander Liivak Bálint Balassi luule tõlkimise eest Balassi mälestusmõõga.

Selle töö eesmärk oli uurida, milline roll on tõlkijal riikidevaheliste suhete loomisel ja kultuurivahetuses. Tõlkija valik, millist teost tõlkida, peegeldab suurel määral riigi ja ühiskonna hoiakuid ning suundumusi. Käesolevast tööst võib järeldada, et tõlkijate tunnustamine on märk sellest, et tõlkija on sihtkeele ühiskonnas toimivate arengutega kursis. Antud teemat saab edasi arendada uurides näiteks seda, kuidas täpsemalt toimub tõlketeose valikuprotsess, kui suurt rolli mängib selles autor, lähtekultuur, sihtkeele ühiskond, tõlkija ja kirjastus.

Kirjandus

Árpás, Károly 2003. Adalások a magyar-észt irodalmi kapcsolatok történetéhez. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/tudomany_es_ismeretterjesztes/messze_van_esztorszag/index.htm. Vaadatud 21.05.2014

BIKT = Bibó István Közéleti Társaság. Rendszerváltás és irodalom. <http://www.bibotarsasag.hu/Bibo%20Web%20Folder/bibo/eloadasok/rendszervaltas.html>. Vaadatud 21.05.2014

Csorba jt = Csorba, Csaba, Estók, János, Salamon, Konrád 2005. Ungari ajalugu sõnas ja pildis. Tartu: Ilmamaa, 241.

EE = Eesti Entsüklopeedia. Palmeos, Paula. http://entsyklopeedia.ee/artikkel/palmeos_paula. Vaadatud 21.05.2014

EKL = Eesti Kirjanike Liit. Tallinna Kirjandusfestival. Väliskülalised. Janos Terey. <http://www.ekl.ee/festival/>. Vaadatud 21.05.2014

ELK = Eesti Lastekirjaduse Keskus. Ellen Niit. <http://www.elk.ee/?profile=ellen-niit>. Vaadatud 21.05.2014

ERB = Eesti rahvusbibliograafia. Edvin Hiedel. http://erb.nlib.ee/?komp=&otsi=Hiedel%2C+Edvin%2C+1930-2012%2C+t%C3%B5lkija®ister=autorid&r_oid=2ed80ad8. Vaadatud 21.05.2014

Erdély. Pro Cultura Hungarica díjjal tüntettek ki egy csíkszentkirály vállalkozót. http://erdely.ma/kultura.php?id=157168&cim=pro_cultura_hungarica_dijjal_tuntettek_ki_egy_csikszentkiralyi_vallalkozot. Vaadatud 21.05.2014

ERR1 = Eesti Rahvusringhääling. Intervjuu aastast 1993. Tiiu Kokla. <http://arhiiv.err.ee/vaata/intervjuu-aastast-1993-tiiu-kokla>. Vaadatud 21.05.2014

ERR2 = Eesti Rahvusringhääling. Tõlkijad. Ellen Niit. <http://arhiiv.err.ee/vaata/tolkijad-ellen-niit/latest>. Vaadatud 21.05.2014

ERR3 = Eesti Rahvusringhääling. Tõlkijad. Tiiu Kokla. <http://arhiiv.err.ee/vaata/tolkijad-tiiu-kokla/latest>. Vaadatud 21.05.2014

Flaur, Marika 1999. Ungari kirjanduse retseptsoon Eestis 1945–1991. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli soome-ugri osakonnas.

Fenno-Ugria. Eestimaa Ungarlaste Ühendus tähistas 25. aastapäeva. http://www.fennougria.ee/index.php?id=30884#.U3iyt_mSwsY. Vaadatud 21.05.2014

Fordítóház1. Észt műfordítói szeminárium. <http://www.forditohaz.hu/?page=MenuItem6&Sub=160>. Vaadatud 21.05.2014

Fordítóház2. Hírlevél. <http://www.forditohaz.hu/?page=MenuItem4>. Vaadatud 21.05.2014

Fordítóház3. Magyar FordítóHáz Alapítvány. <http://www.forditohaz.hu/?page=MenuItem1>. Vaadatud 21.05.2014

Hafner, Zoltán 2004. Kornél Esti paljastamine. Tallinn: Varrak, 195–200.

HeadRead. Avaleht. <http://headread.ee/>. Vaadatud 21.05.2014

Hiedel, Edvin 2006. Püha Gennaro veri. Tallinn: Varrak, 239–240.

Hományi, Péter. Tar Sándor: A mit utcánk. <http://www.kultusz.com/cikk.php?id=206>. Vaadatud 21.05.2014

IM = Innovatsioonimuseum. http://www.innovatsioonimuseum.ee/est_ellen-niit. Vaadatud 21.05.2014

Jaakson, Marta 2013. Raamat on eestlaste seas popp. <http://www.aripaev.ee/default.aspx?publicationid=31503ED6-39D4-4163-9D98-74AA1E3959CE&paperarticleid=c5421dd5-f01f-4fa0-b5b4-d7f655c6ada7>. Vaadatud 21.05.2014

Janikovszky. Bevezető. Életrajz. <http://janikovszkyeva.hu/>. Vaadatud 21.05.2014

Jávorszky, Béla 2006. Valge linnuga. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 207–210.

- Jávorszky, Béla 2007.** Piiririkkuja: Esseid. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 313–315.
- Kaer, Krista 2012.** Tõlkekirjandus on juba eesti kirjandus ja meie kõigi asi. <http://maaleht.delfi.ee/news/uudised/kultuur/tolkekirjandus-on-juba-eesti-kirjandus-ja-meie-koigi-asi.d?id=64074275>. Vaadatud 21.05.2014
- Kokla, Tiiu 1998.** Katused varavalges. – Loomingu Raamatukogu, 9/10, 91–95.
- Kokla, Tiiu 2004.** Kahekõne – neli päeva 1989-ndal. – Loomingu Raamatukogu, 7–9, 163–164.
- Kulka = Eesti Kultuurkapital.** Eesti Kultuurkapitali aastapreemiad. <http://www.kulka.ee/?mid=43>. Vaadatud 21.05.2014
- Kreinin, Lea 2002.** Ülevaade. Eesti keel ja meel madjarimaal. Oma Keel, 2, 83–89.
- Kumberg, Krista 2013.** Ellen Niidu heinategu ehk suur niidutöö. www.postimees.ee/1298076/ellen-niidu-heinategu-ehk-suur-niidutoo. Vaadatud 21.05.2014
- Liivak, Sander 1998a.** A magyar ütemhangsúlyos vers észtre fordítása. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli soome-ugri osakonnas.
- Liivak, Sander 1998b.** Ühe maali lugu. <http://www.sirp.ee/archive/1998/20.08.98/Kirjand/kirjand1-3.html>. Vaadatud 21.05.2014
- Liivak, Sander 1999.** Arany János balladái. János Aranyi ballaade. Tartu: Bibliotheca Studiorum Hungaricum, 191–198.
- Liivak, Sander 2002.** Künlad põlevad lõpuni. Tallinn: Varrak, 158–160.
- Liivak, Sander 2004.** Saatusetus. Tallinn: Eesti Raamat, 168–174.
- Liivak, Sander 2009.** Mõte. – Õpetajate Leht 4. det., lk 8; http://opleht.ee/arhiiv/?archive_mode=article&articleid=2540. Vaadatud 21.05.2014
- Liivak1.** Esileht. <http://www.liivak.ee/et>. Vaadatud 21.05.2014
- Liivak2.** Male. <http://www.liivak.ee/male>. Vaadatud 21.05.2014
- Liivak3.** Minust. <http://www.liivak.ee/minust>. Vaadatud 21.05.2014
- Lindeberg, Hilja.** Eesti-ungari varasemaid kultuurisuhteid. Keel ja Kirjandus, 5, 285–289.
- Litera.** Gézagyerek Tallinnban. <http://www.litera.hu/hirek/gezagyerek-tallinnban>. Vaadatud 21.05.2014
- Literatura.** Molnár Ferenc. http://www.literatura.hu/irok/xxszazad/euproza/molnar_ferenc.htm. Vaadatud 21.05.2014
- Looming 2013.** – In memoriam Edvin Hiedel 3. XII 1930–31. XII 2013. Nr 2, lk 278; <http://www.looming.ee/2013/04/in-memoriam-edvin-hiedel-3-xii-1930-31-xii-2012/>. Vaadatud 21.05.2014
- NEFMI = Nemzeti Erőforrás Minisztérium.** Balassi Intézet. <http://www.nefmi.gov.hu/nemzetkozi-kapcsolatok/hatterszervezetek/balassi-intezet>. Vaadatud 21.05.2014
- Onagy, Zoltán 2011.** Tar Sándor és kora. <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1009/tar-sandor>. Vaadatud 21.05.2014
- Onagy, Zoltán 2010.** Ráth-Végh István. <http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1405/rath-vegh-istvan>. Vaadatud 21.05.2014
- Peep, Harald 1995.** Apertseptsiooni ja retseptsiooni vaegustest. Ungari kirjanduse käekäigust Eestis. Keel ja Kirjandus, 7, 444–448.
- PIM = Petőfi Irodalmi Múzeum.** Lázár Ervin életrajza. <http://pim.hu/object.C27E354E-D01E-4A07-89B9-E0F917AA3CF1.ivy>. Vaadatud 21.05.2014
- Pomogáts, Béla 2004.** Irodalom a rendszerváltásban, rendszerváltás az irodalomban. Küzdelem az irodalom autonómiájáért. Rubicon folyóirat, 5–6, 114–120.
- Pomozsi, Péter 1998.** Négyszázötven év a felsőoktatás történetéből. – Tartu és Magyarország. Tartu ja Ungari. Tartui Magyar füzetek, 3. szám. Tartu: Võru Täht.
- President.** Teenetemärkide kavalerid. <http://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavalerid.php?id=3807>. Vaadatud 21.05.2014
- Prima Vista1.** Arhiiv. <http://kirjandusfestival.tartu.ee/arhiiv>. Vaadatud 21.05.2014

Prima Vista2. Festivalist. <http://kirjandusfestival.tartu.ee/festivalist>. Vaadatud 21.05.2014

Riigiteataja. Teenetemärkide seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13250842>. Vaadatud 21.05.2014

Sinimets, Ivar 2006. Raudtee ääres: valik luulet Ellen Niidu tõlkes. Tallinn: Verb, 62–63.

Sinimets, Ivar 2014. Ungari kirjandus mitteungarlasele. Tallinn: Ungari Instituut.

Sirp1. Ristipidi lood. http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=17763:ristipidi-lood&catid=6:kunst&Itemid=10&issue=3436. Vaadatud 21.05.2014

Sirp2. Ungaris, Sándor Petőfi tõlkijate skulptuuripargis avatakse Ellen Niidu büst. http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=9076:ungaris-sandor-petfi-tolkijate-skulptuuripargis-avatakse-ellen-niidu-buest&catid=2:pressiteated&Itemid=5. Vaadatud 21.05.2014

Sirp3. Ungarlased andsid eesti tõlkijale mõõga. http://www.sirp.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=20997:2014-02-27-13-52-22&catid=7:kirjandus&Itemid=9&issue=3478. Vaadatud 21.05.2014

Sulinet1. József Attila pártállami kisajátíása. <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/jahatas3.htm>. Vaadatud 21.05.2014

Sulinet2. A hivatalos József Attila-kép folyamatos átalakulása. <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/jahatas4.htm>. Vaadatud 21.05.2014

Sulinet3. Napjaink József Attila-képe. <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/jahatas5.htm>. Vaadatud 21.05.2014

Tamm, Marek 2010. Eesti kultuur kui tõlkekultuur: mõned ajaloolised ja statistilised ekskursid. In memoriam Enn Soosaar ja Linnart Mäll. <http://www.diplomaatia.ee/artikkel/eesti-kultuur-kui-tolkekultuur-moned-ajaloolised-ja-statistilised-ekskursid/>. Vaadatud 21.05.2014

Tamm, Marek 2013. E-raamatute kirjastamine Eestis – pigem tõkkejooks kui sprint. <http://www.goethe.de/ins/ee/et/tal/kul/mag/lit/ebo/11863083.html>. Vaadatud 21.05.2014

Tamm, Triinu 2013. Valgustuse postihobused. Tõlkijad ja toimetajad enne ja nüüd. Keel ja Kirjandus, nr 1. <http://kjk.eki.ee/ee/issues/2013/1/276>. Vaadatud 21.05.2014

TEA 7 = TEA entsüklopeedia 7. köide. 2011. Tallinn: TEA Kirjastus.

TEA 11 = TEA entsüklopeedia 11. köide. 2014. Tallinn: TEA Kirjastus.

Teatriliit. Aleksander Kurtna nimeline auhind. <http://www.teatriliit.ee/teatriauehinnad/nimelised-laureaadid/aleksander-kurtna-nimeline-auhind>. Vaadatud 21.05.2014

Tänavsuu, Toivo 2010. Aasta lõpuks jõuab turule 1000 Eesti kirjanduse e-raamatut. <http://ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/aasta-lopuks-jouab-turule-1000-eesti-kirjanduse-e-raamatut.d?id=32782097>. Vaadatud 21.05.2014

Ungari Instituut1. Arhiiv. <http://www.tallinn.balassiintezet.hu/et/arhiiv/>. Vaadatud 21.05.2014

Ungari Instituut2. Taust. <http://www.tallinn.balassiintezet.hu/et/taust/>. Vaadatud 21.05.2014

VPA = Vabariigi Presidendi Ametitegevus. Eesti tänab 1995-2001. <http://vp1992-2001.president.ee/est/ametitegevus/Valgetaht.asp>. Vaadatud 21.05.2014

Valton, Arvo 1996. Ungari – Eesti kirjandussuhted. <http://www.suri.ee/inf/valtone.html>. Vaadatud 21.05.2014

Wikipedia1. Déry Tibor-díj. http://hu.wikipedia.org/wiki/D%C3%A9ry_Tibor-d%C3%ADj. Vaadatud 21.05.2014

Wikipedia2. Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemia. http://et.wikipedia.org/wiki/Juhan_Smuuli_nimeline_preemia. Vaadatud 21.05.2014

Wikipedia3. Tallinna kirjandusfestival. http://et.wikipedia.org/wiki/Tallinna_kirjandusfestival. Vaadatud 21.05.2014

Õpetajate Leht. Sander Liivak sai Ungari maineka kirjandusauhinna. <http://opleht.ee/13839-sander-liivak-sai-ungari-maineka-kirjandusauhinna/>. Vaadatud 21.05.2014

Reception of Hungarian Literature in Estonia 1991–2013

Summary

Translator's goal is to mediate worlds. This is especially important for small countries, nations and language communities. This is also the reason for appreciating the work of translators.

At the end of the 19th century, a belief started to form that translating should be intensified to mediate the culture of great nations to Estonians. Between 1901–1917, the number of translations published was more than two times higher than belles lettres in original Estonian. In the 1960s, the next big wave of translating began, which was greatly a result of the establishment of Loomingu Raamatukogu in 1957, which is a periodical that concentrated on publishing Estonian translations of the world's belles lettres. After Estonia regained its independence in 1991, a new era for translations arrived: private publishing houses were established; more books were translated and published; print-run decreased; the role of translating from English grew. One of the most recent changes on the Estonian book-market is the possibility to buy e-books in Estonian since 2010. Yet their proportion on the book market is still below 1% of all the books sold.

Estonians and Hungarians had their first contact in the 16th century. Translating Hungarian literature to Estonian started at the end of the 19th century. The first known Estonian translator to visit Hungary was Karl August Hermann, who translated three stories from Hungarian in 1894. Mihkel Veske, who was contemporary to Hermann, also translated from Hungarian. They were the first Estonians translating Hungarian literature straight from the source language. Before that, translation was always performed through another language, which was usually German.

In 1922, the Hungarian department was established in the University of Tartu. Soon the students also had a chance to receive scholarship in Hungary. One of the scholars was Paula Palmeos, who was a lecturer at the Finno-Ugric department of the University of Tartu between 1944–1989. She raised a new generation of translators. The 1960s were a new peak of translating Hungarian literature in Estonia.

Since 1991, the connections between Estonia and Hungary have strengthened. In 1992, the Hungarian Institute was established, which is actively organizing different events and supports the initiative of others. During these years the institute has invited the story-teller András Berecz to Estonia and has held book presentations for the following authors: Géza Gecse, Béla Lipták, Géza Ottlik, János Pusztyai and many others. In addition to that, the Hungarian Institute has organized many meetings to introduce Hungarian literature and authors during Prima Vista (a literature festival which started in 2002). Attila Bartis, Ádám Bodor, László Darvas, György Dragomán, Áron Gaál, Krisztina Tóth, Péter Rácz have visited this festival. In 1998, the Hungarian Translator House

(Magyar Fordítótársaság) was founded in Hungary in Balatonfüred. Since 2007, many Estonians have visited this House during their Balassi Institute studies or during belles lettres translation seminars.

The end of communism in Hungary in 1989 brought many changes to Hungarian literature: 1) Hungarian literature always had an important social and political role, when it disappeared, the writers experienced an identity crisis; 2) the tradition that politics doesn't like writers to express their opinion is still there; 3) censorship was abolished, but the state had started to prefer some writers to others and was regulating the literature life through this; 4) the writers who live outside of the borders of Hungary, particularly in Pannonian Basin, have become part of Hungarian literature. These tendencies have influenced what has been translated to Estonian since 1991.

Special attention needs to be paid to translators who have published their translations between 1991 and 2013 and have won awards for their work. Edvin Hiedel (1930–2012) has translated selected poems of Sándor Csoóri („Tenger és diólevél“, „Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek“), Éva Janikovszky „Be Glad It's a Boy!“ („Örülj, hogy fiú!“) and „Be Glad It's a Girl!“ („Örülj, hogy lány!“), Dezső Kosztolányi „Kornél Esti“ („Válogatott“; „Boldogság“), Ervin Lázár „The Seven-Headed Fairy“ („A Hétfejű tündér“), Sándor Márai „The Confessions of a Haut-Bourgeois“ („Egy polgár vallomásai. I-II”) and „The Blood of Saint Gennaro“ („San Gennaro vére“), Ferenc Molnár „The Story of a Boat without an Owner“ („Egy gazdatlan csónak története”), István Ráth-Végh „From the history of human folly“ („Az emberi butaság”), Sándor Tar „Our street“ („A mi utcánk”). Edvin Hiedel has received the Juhan Smuul award (Juhan Smuuli nimeline preemia, 1983), Aleksander Kurtna's translation award (Aleksander Kurtna nimeline tõlkepreemia, 1988), Pro Cultura Hungarica award (1992), Tibor Déry award (Déry Tibor díj, 1996), The Order of the White Star, 5th class from the Republic of Estonia (Valgetähe V klassi orden, 2001), Commander's Cross of the Order of Merit of Hungary (A Magyar Köztársaság érdemrend Középkeresztje). Tiiu Kokla (1932–) has translated Géza Gárdonyi „Stars of Eger“ („Egri csillagok”), Péter Nádas „Dialogue: 4 days in Nineteen Eighty Nine“ („Párbeszéd: négy nap ezerkilencszáznyolcvankilencben”), Géza Ottlik „Roofs at dawn“ („Hajnali háztetők”), Erzsébet Tóth „With White Bird“ („Fehér madárral”). In 2001, Tiiu Kokla received The Order of the White Star (valgetähe medaliklassi teenetemärk) from the Republic of Estonia. Ellen Niit (1928–) has translated poems from Attila József. In 2005, Ellen Niit received life work award from E. W. Ponkala Fond for developing cultural relationships between Estonia, Finland and Hungary within decades. In 2009, a sculpture of Ellen Niit in Hungary in Kiskőrös in sculpture-park for translating Sándor Petőfi was opened. Sander Liivak (1972–) has translated „Ballades from János Arany“ („Arany János balladái“), Imre Kertész „Fatelessness“ („Sorstalanság“), Sándor Márai „The Candles Burn Down to the Stump, („A gyertyák csonkig égnek“). In 2014, Sander Liivak Bálint received Balassi Memorial Sword Award

(Balassi Bálint-emlékkard) for translating Bálint Balassi poems.

The goal of this Bachelor's thesis was to examine the role of translators in relations between countries and cultural exchange. The translator's choice what to translate reflects the attitude and trends in the country and society. It can be concluded that if the translator gets awarded for his/her translations, he/she is familiar with the developments in the society. This topic should be examined more thoroughly in the future to analyse how exactly is the decision made what should be translated and what is the role of the writer, source culture, target society, translator and the publishing house in it.

Magyar irodalom recepció Észországban 1991–2013

Özsefoglalás

A fordító feladata a világ értelmezése. Ez különösen fontos kis országok, nemzetek és nyelvhasználói közösségek esetében. Éppen ezért értékelnünk kell a fordítók által végzett munkát.

A 19. század végén kialakulóban volt az a vélemény, hogy növelni kellene a fordítások számát, hogy a nagy nemzetek kultúráját közvetíthetni lehessen az észteknek. 1901–1917 között kétszer annyi fordítás jelent meg, mint amennyi észti nyelvű szépirodalmi munka. Az 1960-as években következett az újabb fordítási hullám, amelyet az 1957-ben megindult *Looming Könyvtár* című sorozat létrejötte is felerősített. A kiadvány elsődleges célja a külföldi szépirodalmi művek észti fordításának megjelentetése volt. Miután Észország 1991-ben visszanyerte a függetlenségét, a fordítások új korszaka következett: magánkiadók jöttek létre; a lefordított és kiadott munkák száma nőtt; a példányszám csökkent; az angol mint forrásnyelv egyre fontosabbá vált. Az észti könyvpiacot érintő egyik legújabb változás, hogy 2010 óta észti nyelvű e-könyvek is kaphatók. Bár az összes eladott könyvhöz viszonyítva arányuk így is 1% alatt van.

Az észti-magyar kapcsolatok a 16. században alakultak ki. A magyar művek észtre fordítása a 19. század végén indult meg. Az első észti, akiről tudjuk, hogy Magyarországra látogatott, Karl August Hermann volt, aki 1894-ben három történetet fordított le magyarról észtre. Mihkel Veske, Hermann kortársa, is fordított magyarról. Ők voltak az első észtek, akik közvetlenül magyarból fordítottak. Korábban a fordítások mindig valamilyen közvetítő nyelven (elsősorban a németen) keresztül történtek.

1922-ben a Tartui Egyetemen magyar tanszék indult. Nemsokára a diákoknak lehetőségük nyílt arra, hogy ösztöndíjasként Magyarországra utazzanak. Az egyik ösztöndíjas Paula Palmeos volt, aki 1944–1989 között a Tartui Egyetem finnugor tanszékének oktatója volt. Ő nevelte ki a fordítók új generációját. Az 1960-as években a magyar irodalom fordítása újra virágkorát élte Észországban.

1991 óta Észország és Magyarország között újra megerősödtek a kapcsolatok. 1992-ben létrejött a Magyar Intézet, amely számos rendezvényt szervezett, illetve közreműködött kulturális események létrejöttében. Az évek során az intézet vendége volt a mesemondó Berecz András, valamint a következő szerzők műveiből tartottak könyvbemutatót: Gecse Géza, Lipták Béla, Ottlik Géza, Pusztay János és sokan mások. Ezenkívül a Magyar Intézet a 2002-ben indult Prima Vista irodalmi fesztivál keretében is szervezett író-olvasó találkozókat. A fesztivál vendégei voltak: Bartis Attila, Bodor Ádám, Darvasi László, Dragomán György, Gaál Áron, Tóth Krisztina, Rácz Péter. 1998-ben Balatonfüreden létrejött a Magyar Fordítóház. 2007 óta sok észti dolgozott a Fordítóházban, vagy a Balassi Intézetben folytatott tanulmányaik során vagy a műfordítói táborok keretében.

1989-ben a rendszerváltás sok változást hozott: 1) a magyar irodalomnak mindig is fontos politikai és közéleti szerepe volt, amikor ez a rendszerváltással megszűnt, az írók identitásválságba kerültek; 2) folytatódott az a hagyomány, hogy a politikusok nem szívesen vették, ha az írók nyíltan állást foglaltak politikai kérdésekben; 3) a cenzúra megszűnt, ugyanakkor az állam bizonyos alkotókat előnyben részesített, és például a támogatásokon és irodalmi díjakon keresztül befolyásolni igyekezett az irodalmi életet; 4) a határon túli írók, elsősorban a Kárpát-medencében élők betagozódtak a magyar irodalomba. Ezek a folyamatok arra is hatással voltak, milyen műveket fordítottak 1991 óta észtnyelvre.

Dolgozatomban azokat a fordítókat mutattam be, akik 1991 és 2013 között megjelentetett fordításaikért díjat kaptak. Edvin Hiedel (1930–2012) fordításai: Csoóri Sándor válogatott versei (*Tenger és diólevél, Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek*), Janikovszky Éva: *Örülj, hogy fiú!* és *Örülj, hogy lány!*, Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél (Válogatott; Boldogság)*, Lázár Ervin: *A Hétféjű tündér*, Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai. I-II és San Gennaro vére*, Molnár Ferenc: *Egy gazdátlan csónak története*, Ráth-Végh István: *Az emberi butaság*, Tar Sándor: *A mi utcánk*. Edvin Hiedel megkapta a Juhan Smuul-díjat (1983), az Aleksander Kurtina fordítói díjat (1988), a Pro Cultura Hungarica-díjat (1992), a Déry Tibor-díjat (1996) és az Észttársaság Fehér Csillag rendjének 5. osztályú kitüntetését (2001), valamint a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét. Tiiu Kokla (1932–) fordításai: Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*, Nádas Péter: *Párbeszéd: négy nap ezerkilencszáznyolcvankilencben*, Ottlik Géza: *Hajnali háztetők*, Tóth Erzsébet: *Fehér madárral*. 2001-ben Tiiu Kokla megkapta az Észttársaság Fehér Csillag rendjének kitüntetését. Ellen Niit (1928–) József Attila verseit fordította észtre. 2005-ben Ellen Niit életműdíjat kapott az E. W. Ponkala Alapítványtól azért a sok évtizedes munkáért, amelyet az észttfinn-magyar kulturális kapcsolatok fejlesztése érdekében végzett. 2009-ben Petőfi Sándor fordításaiért elismerésképpen a kiskőrösi szoborparkban felavatták Ellen Niit szobrát. Sander Liivak (1972–) fordításai: Arany János balladáit, Kertész Imre: *Sorstalanság*, Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek*. 2014-ben Sander Liivak Balassi Bálint-émlékardot kapott Balassi Bálint verseinek fordításáért.

Szakedolgozatom célja annak vizsgálata volt, milyen szerepe van a fordítónak az országok közötti kulturális kapcsolatokban. Sokat elárul az adott társadalom és ország viszonyairól és fejlődési irányairól, milyen műveket ültet át észtre a fordító. A dolgozatom arra mutat rá, hogy azok a fordítók, akik munkásságukért díjat kaptak, felismerték a társadalomban érvényesülő tendenciákat. A további kutatások során érdemes lenne vizsgálni, mi befolyásolja a fordító döntését a lefordítandó mű kiválasztásakor, milyen szerepe van az írónak, a forrásnyelvi kultúrának, a céltársadalomnak, a fordítónak, illetve a kiadónak.

Lisa 1

1991–2013 ungari keelest eesti keelde tõlgitud ilukirjandus

1. ASU-ÕUNAS, ENE

Lázár, Ervin.

Poiss ja lõvid. A kisfiú meg az oroszlánok.

Tiritamm, 2003.

2. BANHARD, EVELIN

Jõuluraamat. Szent karácsony éjjel.

Kirilille Kirjastus, 2005.

3. EESMAA, LAURI

Bartis, Attila

Rahu. A nyugalom.

Eesti Keele Sihtasutus, 2009.

4. HIEDEL, EDVIN

Csoóri, Sándor

Piiririkkuja : esseid. Tenger és diólevél; Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek.

Eesti Keele Sihtasutus, 2007.

Janikovszky, Éva

Ole õnnelik, et on poiss! Örülj, hogy fiú!

Tiritamm, 2004.

Janikovszky, Éva

Ole õnnelik, et on tüdruk! Örülj, hogy lány!

Tiritamm, 2004.

Kosztolányi, Dezső

Kornél Esti paljastamine. Válogatott; Boldogság.

Varrak, 2004.

Lázár, Ervin

Seitsmepäine haldjas. A Hétfejű tündér.

Tiritamm, 2006.

Márai, Sándor

Püha Gennaro veri. San Gennaro vére.

Varrak, 2006.

Márai, Sándor

Ühe kodanlase pihtimused. I-II. Egy polgár vallomásai. I-II; Sándor Márai (1900-1989); Tibor Mészáros.

Varrak, 2010.

Molnár, Ferenc

Ühe peremeheta lootsiku lugu. Egy gazdatlan csónak története.

Varrak, 1995.

Ráth-Végh, István

Inimlik rumalus. Az emberi butaság.

Olion, 2002.

Tar, Sándor

Meie tänav. A mi utcánk.

Varrak, 2005.

5. HUIK, TOOMAS

Kaks ahnet karupoega.

TormiKiri, 1997.

6. KANGRO, ANNA-MAGDALEENA

Hajnal, Eszes

Kirjad jõuluvanale : kõige väiksemate soovid jõuluvanale. Karácsonyi levelek : a legszebb kívánságok gy jüteménye.

Kirilille Kirjastus, 2007.

Metsaküla lood. Erdország meséi.

Kirilille Kirjastus, 2007.

Metsaküla lood. Teine raamat. Erdország meséi.

Kirilille Kirjastus, 2008.

7. KANGRO, MAARJA

Feketű, Csaba

Pisikese Pitsu lõbusad lood : lood lastele ja lapsemeelsetele. Kócos kalandjai.

Kirilille Kirjastus, 2004.

Tagurpidi targad tõed. Bölcs bagoly meséi.

Kirilille Kirjastus, 2005.

8. KLETTENBERG, REET

Bodor, Ádám

Sinistra ringkond. Sinistra körzet.

Võluri Tagasitulek, 2012.

Dragomán, György

Valge kuningas. A fehér király.

Eesti Ekspressi Raamat, 2012.

Ottlik, Géza
Kool piiril. Iskola a határon.
Pegasus, 2012.

9. KOKLA, TIJU
Gárdonyi, Géza
Egeri tähed. Egri csillagok.
Periodika, 1993.

Nádas, Péter
Kahekõne : neli päeva 1989-ndal. Pärbeszéd : négy nap ezerkilencszáznyolcvankilencben.
Periodika, 2004.

Ottlik, Géza.
Katused varavalges. Hajnali háztetők.
Periodika, 1998.

Tóth, Erzsébet
Valge linnuga. Fehér madárral.
Eesti Keele Sihtasutus, 2006.

10. KOLKA, SIIRI
Kürti Kovács, Sándor.
Võlufloöt. A bűvös furulya.
Kirilille Kirjastus, 2006.

11. LIIVAK, SANDER
Arany, János
János Aranyi ballaade. Arany János balladái.
Tartu Ülikooli Ungari lektoraat, 1999.

Kertész, Imre
Saatusetus. Sorstalanság.
Eesti Raamat, 2004.

Márai, Sándor
Küünlad põlevad lõpuni. A gyertyák csonkig égnek.
Varrak, 2002.

12. LUMISTE, LAURI
Jõulud Päkapi kumaal. Az elveszett rénszarvas.
Kirilille Kirjastus, 2004.

13. MARK, JULIUS

Molnár, Ferenc

Pál-tänava poisid. A Pál utcai fiúk.

Eesti Ekspressi Kirjastus, 2003.

14. MARTENS, VILLU

Móra, Ferenc

Quintipor ja Titanilla. Aranykoporsó.

Periodika, 1996.

15. MÄGI, KAUR

Janikovszky, Éva.

Kellesse see laps läinud on? Kire ütött ez a gyerek?

Hotger, 2005.

16. NIIT, ELLEN

József, Attila

Raudtee ääres: valik luulet Ellen Niidu tõlkes.

Verb, 2006.

17. OINAS, FELIX

Nyíró, József

Mägede mees. Uz Bence.

Eesti Raamat, 1994.

18. PERANDI, ILMAR

Aszlanyi, Károly

Seitse kõrvakiilu. Hét pofon.

Eesti Raamat, 1996.

19. PERVIK, AINO

Janikovszky, Éva

Kui ma oleksin suur. Ha én felnőtt volnék.

Tiritamm, 2003.

Janikovszky, Éva

Minuga juhtub alati midagi. Velem mindig történik valami.

Tiritamm, 2003.

Janikovszky, Éva

Usu või ära usu. Akár hiszed, akár nem.

Tiritamm, 2004.

20. TOOMET, PIRET

Hunfalvy, Pál

Reis Läänemere provintside. Utazás a Balt-tenger vidékein.

Eesti Keele Sihtasutus, 2007.

21. SINIMETS, IVAR

Nyíró, Erzsébet

Munadepüha kingitus. Húsvéti ajándék.

Sinisukk, 2004.

Passuth, László.

Laguunid. Lagunak.

Kunst, 1997.

Szögyen-Wittenbach, Hubert

Franz Josephi kaks armastust. 1. raamat. Ferenc Josef szerelmei.

Kunst, 1996.

Szögyen-Wittenbach, Hubert.

Franz Josephi kaks armastust. 2. raamat. Ferenc Josef szerelmei.

Kunst, 1996.

22. VALTON, ARVO

Csoóri, Sándor

Kahekõne pimedas. (Valik luulet.)

Kupar, 1993.

Kányádi, Sándor

On maid maailmas. Vannak vidékek.

Kupar, 1994.

Pusztay, János

Talvesina. (Valik luulet.)

Kirjastuskeskus, 2009.

23. VESKIS, KAAREL

Csáth, Géza.

Võluri surm ja teisi novelle. A varázsló halála.

Periodika, 1997.

GRUPITÕLKED:

Háy, János

Géza-poisike: näidend ja novell. A gézagyerek. Drámák es novellák.

Tõlkinud Anne-Mari Anderson, Siiri Erm, Siiri Kolka, Mariliis Laurend, Kaidi Lõhmus, Keiu-Nille Ollin, Viktória Tóth, Kristi Valk, Veronika Varep.

Kultuurileht, 2008.

Väike valimik ungari kirjandusest. Kis magyar irodalmi antológia.

Tõlkinud: Jaan Gross, Edvin Hiedel, Tiiu Kokla, Piret Korjus, Albert Kruus, Sander Liivak, Julius Mark, Ellen Niit, Paula Palmeos, Aino Pervik, Karl Eduard Sööt, Ene Asu-Õunas.
Tartu Ülikooli Kirjastus, 2004.

Kolozsvári Grandpierre, Emil

Imeflöö. A csodafurulya.

Tõlkinud V. Hallap, P. Kokla, T. Kokla, K. Kont, H. Niit, P. Palmeos, A. Pervik, H. Rätsep
Varrak, 2006.

Kosztolányi, Dezső

Häälitsev loodus; Sulejoonistused. Zsivajgó természet.

Tõlkinud Ene Asu-Õunas, Kaur Mägi.
Periodika, 2002.

Kosztolányi, Dezső.

Nero, verine luuletaja. Nero, a véres költő.

Tõlkinud Edvin Hiedel, Ivo Volt.
Varrak, 2000.

Márai, Sándor

Maa, maa! ... Föld, föld! ...

Tõlkinud Edvin Hiedel, Peep Ilmet.
Varrak, 2006.

Mu ema must roos : XX sajandi teise poole ungari luule antoloogia.

Tõlkinud Andres Ehin, Tiiu Kokla, Sander Liivak, Kairi Mesipuu, Ellen Niit, Paul-Eerik Rummo, Ly Seppel, Arvo Valton, Ene Asu-Õunas.
Varrak, 2004.

Passuth, László

Kuldses udus külmetavad jumalad. Aranyködben fáznak az istenek.

Tõlkinud Edvin Hiedel, Leidi Veskis.
Kunst, 1993.

Valimik ungari kirjandusest.

Tartu Ülikooli Ungari lektoraat, 1996.

TÕLKIJA TEADMATA:

Howard, P.,pseud.

Kuldne limusiin. A tizennégy karátos autó.

Stella, 1998.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kadri Pärtel**,
(sünnikuupäev: 11.04.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „**Ungari kirjanduse retseptsioon Eestis 1991–2013**“,

mille juhendaja on **Boglárka Janurik**,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 21.05.2014